

Ewa Jaszewska

Instytut Historii Akademii Pomorskiej, Słupsk | Wydział Filologiczno-Historyczny
ORCID: 0000-0002-3660-977X, e-mail: jaszewska@poczta.onet.pl

„PRZYSZLI, ABY SCALAĆ” – DUSZPASTERZE SŁUPSKA W LATACH 1945–1948

Streszczenie

Po zakończeniu II wojny światowej Słupsk znalazł się w nowej rzeczywistości politycznej i społecznej. Mieszkańcy miasta dotkniętego zniszczeniami i przesiedleniami musieli od podstaw budować swoje życie społeczne, kulturalne i religijne. W latach 1945–1948 do Słupska napływali osadnicy z różnych regionów Polski, w tym z Kresów Wschodnich, niosąc ze sobą własne formy religijności, tradycje i zwyczaje. W tej sytuacji szczególne znaczenie miała posługa duszpasterska kapłanów katolickich. Przybywający do Słupska duszpasterze, m.in. Jan Zieja, Karol Chmielewski, Henryk Hilchen, podejmowali trud organizowania struktur parafialnych, przejmowania i odbudowy świątyń oraz regularnego sprawowania posługi kapłańskiej. Oprócz funkcji religijnych duszpasterze odgrywali także rolę przewodników, co sprzyjało tworzeniu więzi społecznych i poczucia wspólnoty. Ich oddziaływanie stało się jednym z kluczowych czynników integrujących nowych mieszkańców.

Słowa kluczowe: parafia pw. św. Ottona w Słupsku, Uniwersytet Ludowy, Dom Matki i Dziecka w Słupsku, Towarzystwo Piotra Borowego, duchowni duszpasterscy w Słupsku, ks. Jan Zieja, ks. Karol Chmielewski, ks. Henryk Hilchen

Abstract

“THEY CAME TO UNITE” – PASTORS OF SLUPSK (SŁUPSK) IN THE YEARS 1945–1948

After the end of World War II, Słupsk (Słupsk) found itself in a new political and social reality. The city, affected by destruction and an almost complete replacement of its population, had to rebuild its social, cultural and religious life from scratch. Between 1945 and 1948, settlers from various regions of Poland, including the Eastern Borderlands, flocked to Słupsk (Słupsk),

bringing with them their own forms of religiosity, traditions and customs. In this situation, the pastoral ministry of Catholic priests was of particular importance. The pastors who arrived in Słupsk (Słupsk), including Jan Zieja, Karol Chmielewski and Henryk Hilchen, undertook the difficult task of organising parish structures, taking over and rebuilding churches, and regularly performing priestly duties. In addition to their religious functions, the pastors also acted as guides, which fostered social bonds and a sense of community. Their influence became one of the key factors in integrating the new residents.

Keywords: St. Otto's Parish in Słupsk (Słupsk), People's University, Mother and Child Home in Słupsk (Słupsk), Piotr Borowy Society, pastoral clergy in Słupsk (Słupsk), Rev. Jan Zieja, Rev. Karol Chmielewski, Rev. Henryk Hilchen

Po zajęciu 8 marca 1945 roku większej części powiatu słupskiego przez oddziały Armii Czerwonej władzę sprawowaną dotychczas przez administrację niemiecką początkowo przejęły komendantury wojenne, a następnie pełnomocnicy rządu na poszczególne powiaty¹. Pod względem kościelnym, po zakończeniu II wojny światowej Pomorze Zachodnie weszło w skład utworzonej 15 sierpnia 1945 roku Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej². Wówczas kard. August Hlond uzyskał nadzwyczajne upoważnienia od Stolicy Apostolskiej do organizacji życia kościelnego na ziemiach Polski. Na mocy niniejszych *facultates specialissimae* prymas Polski przejął kanonicznie jurysdykcję kościelną na Ziemiach Odzyskanych od niemieckich hierarchów, a następnie mianował polskich administratorów apostolskich na Warmii, we Wrocławiu, w Opolu oraz Gdańsku i w Gorzowie Wielkopolskim³. Decyzją prymasa zarówno Szczecin, jak i Pomorze Zachodnie zostały włączone do administracji gorzowskiej. Jej Administratorem Apostolskim został ksiądz dr Edmund Nowicki, który podjął się powołania organizacji terenowej, tak istotnej we właściwym funkcjonowaniu Administracji Apostolskiej. Swoją posługę rozpoczął od tworzenia, na wzór parafii, niezależnych jednostek duszpasterskich⁴. 1 września 1945 roku zwrócił się on z prośbą do duchowieństwa o przybycie na Pomorze i podjęcie obowiązków duszpasterskich wśród tutejszej społeczności. Teren, który podlegał administracji gorzowskiej, miał duże znaczenie historyczne, gdyż wcześniej istniały

- 1 Zenon Romanow, „Administracja państwowa i samorządowa powiatu słupskiego w latach 1945–1975”, w: *Obrazy Ziemi Słupskiej. Społeczeństwo – administracja – kultura. Materiały z VII Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej. Słupsk 5–6 grudnia 2002 r.*, [pod kier. nauk. Andrzeja Czarnika] (Słupsk: Starostwo Powiatowe, 2003), 140.
- 2 Eugeniusz Rydz, „Rzymskokatolickie kościoły parafialne w przestrzeni sakralnej Słupska”, *Peregrinus Cracoviensis* 25, 1 (2014): 8; *Schematyzm diecezji gorzowskiej* (Gorzów Wielkopolski: Kuria Biskupia, 1969), 19.
- 3 Franciszek Stopniak, „Kościoły na Ziemiach Polskich w latach 1848–1978”, w: Roger Aubert [i in.], *Historia Kościoła*, t. 5: *1948 do czasów współczesnych* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1985), 598.
- 4 *Dzieje Słupska*, red. Józef Lindmajer, Teresa Machura, Józef Spors, Bogdan Wachowiak (Słupsk: Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Pobrzeże, 1986), 297; Edward Napierała, „Geneza Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim”, *Studia Paradyskie* 1 (1985): 206; Dariusz Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1 (Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2014), 94.

na tych terenach już biskupstwa: kołobrzeskie, lubuskie i pomorskie (później kamieńskie), jak również prałatura pilska⁵. Jednocześnie ks. Nowicki zwrócił się do prymasa Augusta Hlonda z prośbą o pozyskanie do pracy duszpasterskiej odpowiedniej liczby kapłanów świeckich i zakonnych, od których w praktyce uzależnione było funkcjonowanie struktur kościelnych Administracji Apostolskiej w Gorzowie. Rozwiązanie tego problemu ułatwiła zorganizowana 5 grudnia 1945 roku w Częstochowie konferencja z udziałem prymasa i wyższych przełożonych zakonnych, którzy zobowiązali się do oddelegowania na te tereny członków swoich wspólnot zakonnych⁶.

Obszar zajmowany przez administrację obejmował 44836 km², zaczynając od Zielonej Góry aż po Słupsk, Łębork i od Szczecina i Świnoujścia po Babimost i Wschowę⁷. Administracja gorzowska liczyła 16 dekanatów na terenie prałatury pilskiej i diecezji berlińskiej, w której znajdował się Słupsk. 8 czerwca 1946 roku ks. Nowicki utworzył 23 nowe dekanaty, z czego 8 powstało na Pomorzu Środkowym, w tym dekanat słupski⁸. 8 czerwca 1946 r. wydał *Dekret tymczasowej zmiany delimitacji niektórych dekanatów*. Wyodrębnionych zostało 29 dekanatów i 509 parafii. Z braku dostatecznej liczby kapłanów wiele parafii nie było obsadzonych – obsługiwali je kapłani dojeżdżający z sąsiednich parafii⁹. W samym Słupsku i okolicy do użytku i sprawowania kultu oddanych zostało wówczas 20 kościołów¹⁰.

Przemieszczając się na Ziemię Północno-Zachodnie w pierwszych powojennych latach ludność nie napotykała zasadniczo trudności m.in. w zajmowaniu mieszkań i gospodarstw rolnych. Najważniejsze było samo zasiedlanie tych terenów. Pojawienie się pierwszych duchownych na danym terytorium, otwarcie świątyń i organizowanie posługi duszpasterskiej, stało się dla wielu osadników argumentem zachęcającym do podjęcia decyzji o osiedleniu się na stałe na tym obszarze. Kościół, szkoła, inne instytucje społeczne i państwowe, niewątpliwie gwarantowały poczucie trwałości i stabilizację polskiego bytu na tych terenach¹¹. Tak o okolicznościach osiedlenia się na Ziemiach Odzyskanych pisał

5 Rydz, „Rzymskokatolickie kościoły parafialne w przestrzeni sakralnej Słupska”, 8.

6 Eugeniusz Grzegorz Wiązowski, „Ks. Franciszek Krajewski – pierwszy proboszcz salezjanin w parafii pw. Świętej Rodziny i św. Judy Tadeusza w Słupsku, a zarazem pierwszy salezjanin na Ziemi Słupskiej”, w: *Kapłani trudnych czasów. Z dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Środkowym*, red. Leszek Laskowski (Koszalin: Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, 2015), 67–68.

7 Grzegorz Wejman, „Organizowanie struktur kościelnych na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1972”, w: *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. Tadeusz Ceynowa, Paweł Knap (Szczecin: IPN Szczecin, 2011), 29.

8 Grzegorz Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007), 132–133.

9 Paweł Socha, „Sylwetki administratorów apostolskich i biskupów diecezji zielonogórsko-gorzowskiej”, *Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny* 5 (1998): 338.

10 Zenon Kachnicz, „Komuniści wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w pierwszych latach po II wojnie światowej”, *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 8 (2003): 179.

11 „Wspomnienia ks. Wiktora Markiewicza”, *Adhibenda Rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze* 5 (2018): 237–248; Józef Anczarski, *Księża lwowscy w diecezji gorzowskiej*, 126–135, maszynopis ([Gorzów]: b.w., 1988), dostęp 9.02.2026, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2391-6109-year-2018-issue-5-article-4f3750bf-573e-3221-87cd-e5f061d563db/c/25-002b14cd-98fd-4433-a736-1be89b34c7e5.pdf>.

jeden z wielu kapłanów przybyłych na Pomorze – ks. Wiktor Markiewicz¹² – wikariusz w Słupsku, który towarzyszył repatriantom w podróży z Kresów Rzeczypospolitej: „Ktoregoś dnia przyszedł do mnie bardzo zdenerwowany kierownik P[państwowego] U[rzędu] R[repatriacyjnego], abym z nim pojechał na dworzec kolejowy. Ma wielki kłopot. Przyjechał nowy transport ludzi, dla których wyznaczono miejsce osiedlenia w okolicy. Tymczasem ludzie nie chcą opuścić pociągu, bo w miejscu wyznaczonym dla nich nie ma kościoła i księdza. W tej sprawie przyjechał nawet powiatowy starosta Kaczmarek. Transport ma być natychmiast rozładowany. Tymczasem ludzie się oparli i nie chcą wysiadać z braku kościoła i księdza. Błaga mnie, bym tych ludzi uspokoił, zachęcił i przekonał.

Pojechałem na stację, porozmawiałem z ludźmi, pocieszyłem ich. Upewniłem, że kościół na pewno ich nie opuści, zorganizuje religijną obsługę i zapewni regularne nabożeństwa. Moja interwencja okazała się skuteczna”¹³.

Uczestnictwo w praktykach religijnych oraz wspólny udział w obrzędach wiązało mieszkańców, zacieśniało więzi. W ten sposób Pomorze Środkowe, w tym miasto Słupsk, zostały zaludnione mieszkańcami województw: bydgoskiego, kieleckiego, lubelskiego, poznańskiego i warszawskiego, a także ludnością napływową z zagranicy (w tej liczbie przede wszystkim repatrianci ze Związku Radzieckiego, pochodzący głównie z ziem wchodzących do 1939 roku w skład Rzeczypospolitej). Przybywali oni na ogół w grupach parafialnych wraz ze swymi duszpasterzami oraz często wyposażeniem kościołów¹⁴. Najliczniejszą jednak grupę, ponad połowę mieszkańców miasta (59,1%), stanowili osadnicy z terenu Polski¹⁵. Ludność miasta i okolicy tworzyła więc swoisty tygiel różnych kultur i religii. Często odmiennie reagowała na różne sytuacje, mówiła inaczej, inaczej się też

12 Od 1945 roku kapłan administracji apostolskiej w Gorzowie. Urodził się 5 września 1908 roku w Odessie. Syn Franciszka i Jadwigi z d. Zagrodzka. W 1921 roku uciekł do Polski i zamieszkał w bursie szkolnej w Tarnopolu. Po ukończeniu gimnazjum studiował filozofię i teologię. 23 czerwca 1935 roku z rąk bpa Stanisława Rosponda przyjął święcenia kapłańskie i podjął posługę duszpasterską w parafii Morszyn Zdrój (obecnie Ukraina). Po przymusowej repatriacji, 16 października 1945 roku podjął posługę duszpasterską, wikariusza adiutora ks. Franza Mullera, niemieckiego proboszcza w Chojnicy dla duszpasterstwa polskich katolików. Od 16 do 19 listopada tegoż roku pełnił obowiązki administratora w Dębnie Lubuskim, po śmierci ks. Huberta Mlotzka. 1 lipca 1946 roku został wikariuszem kooperatorem w Słupsku. Od 14 września 1948 roku kontynuował swoją posługę duszpasterską w tymże mieście, jako nauczyciel religii w miejscowej Szkole Zawodowej i jednocześnie kapelan siostr urszulanek. 2 lipca 1950 roku został administratorem w Trzebiczu Krajeńskim i dodatkowo 24 sierpnia w Gościemiu k. Strzelec Krajeńskich. 9 marca 1957 roku został administratorem, a później proboszczem w Ustce. W 1977 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł 12 grudnia 1994 roku w Słupsku, i tam został pochowany. Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze (dalej ADZG). Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972 (dalej AKAA), sygn. 956, sygn. 957, sygn. 958, sygn. 962; Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3: (M–Ś) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2018), 28; Zdzisław Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię 1918–1939* (Kraków: UNUM, 2011), 252, 291, 717; „Wspomnienia ks. Wiktora Markiewicza”, 237–248.

13 „Wspomnienia ks. Wiktora Markiewicza”, 244; Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1, 87.

14 Marian Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 4 (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1992), 73.

15 Rydz, „Rzymskokatolickie kościoły parafialne w przestrzeni sakralnej Słupska”, 8.

ubierała, miała po prostu inny styl życia, także w wyznawaniu swojej wiary. I niewątpliwie Kościół tych ludzi integrował ze sobą¹⁶.

Po zajęciu Pomorza przez wojska radzieckie kapłani katolicycy podejmowali próby organizowania opieki duszpasterskiej na Ziemiach Odzyskanych¹⁷. Dokładny wówczas stan zaludnienia Słupska nie jest możliwy do odtworzenia ze względu na przemieszczanie się ludności¹⁸. Zakres oddziaływania duszpasterskiego był wówczas bardzo ograniczony. Biorąc pod uwagę wymagania prawa kanonicznego, duchowni przybywający na Ziemię Odzyskaną zmagali się z poważnymi trudnościami, administracyjnie za ten teren działalności duszpasterskiej była odpowiedzialna hierarchia Kościoła niemieckiego. Kapłani poszukiwali więc władzy kościelnej obejmującej swą jurysdykcją Pomorze Zachodnie. W ten sposób, o swoich pierwszych krokach podjętych w słupskiej parafii od 29 maja 1945 roku informował Administrator Apostolskiego w Gorzowie ks. Jan Zieja¹⁹,

16 Rydz, „Rzymskokatolickie kościoły parafialne w przestrzeni sakralnej Słupska”, 9–10.

17 Lech Bończa-Bystrzycki, *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w granicach diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (X–XX/XXI wiek)* (Koszalin: nakładem Autora, 2012), 501–505.

18 Teresa Machura, „W Polsce Ludowej 1945–1980”, w: *Dzieje Słupska*, red. Józef Lindmajer, Teresa Machura, Józef Spors, Bogdan Wachowiak (Słupsk: Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Pobreże, 1986), 292.

19 Urodził się 1 marca 1897 roku we wsi Ossa k. Opoczna. Syn Michała i Konstancji z d. Kmeciak. W 1906 roku rozpoczął naukę w szkole podstawowej w Lelowie, a następnie, w latach 1907–1908, uczęszczał do prywatnego Gimnazjum gen. Pawła Chrzanowskiego w Warszawie. Od 1908 do 1910 r. kształcił się samodzielnie. W latach 1910–1915 był uczniem państwowego Gimnazjum hr. Zygmunta Wielopolskiego im. św. Stanisława Kostki w Warszawie. W 1915 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. W 1919 roku przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa sandomierskiego, ks. Mariana Józefa Ryxa i podjął posługę duszpasterską jako wikariusz w Drzewicy. W 1920 roku rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Jako kapelan 8. Pułku Piechoty Legionów brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po powrocie na studia zaangażował się jako kapelan w posługę duszpasterską w Zakładzie dla Ociemniałych w Laskach k. Warszawy. Od 1923 roku był wikariuszem w Radomiu, od 1925 roku w Zawichoście, a od 1926 roku w Koźnienicach. W 1928 roku został inkardynowany do diecezji pińskiej, gdzie został proboszczem w Łahiszynie k. Pińska. Od 1930 roku był sekretarzem generalnym Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Pińsku i sekretarzem bpa Zygmunta Łozińskiego. Od 1932 roku kontynuował studia z zakresu judaistyki na UW. Po studiach został wykładowcą katechetyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Pińsku i wizytatorem nauki religii. W 1937 r. powierzono mu obowiązki kapelana urszulanek w Mołodowie. W wojnie obronnej 1939 roku był kapłanem 84. Pułku Strzelców Poleskich. W latach 1940–1941 był kapłanem w Zakładzie dla Ociemniałych w Laskach, utrzymując kontakty ze Związkiem Walki Zbrojnej i Armią Krajową; w 1942 roku został naczelnym kapłanem Szarych Szeregów. Prowadził aktywną działalność na rzecz pomocy ludności żydowskiej. Brał udział w powstaniu warszawskim jako kapelan Pułku Armii Krajowej „Baszta”. Umieszczony w obozie przejściowym w Pruszkowie, skąd został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Po wyzwoleniu trafił na Pomorze, gdzie prowadził działalność duszpasterską w Słupsku i okolicach. W 1949 roku powrócił do Warszawy i został proboszczem parafii pw. św. Wawrzyńca. W 1950 roku został proboszczem parafii Jelonki. Od 1 września 1951 roku do 1 lipca 1959 roku pełnił obowiązki rektora Kościoła ss. Wizelek na Krakowskim Przedmieściu. Od 1961 roku wykładał w WSD w Drohiczynie. W latach 1966–1967 był rezydentem przy parafii Przytor (diec. gorzowska). Od 1968 roku mieszkał u urszulanek przy ul. Wiślanej 2 w Warszawie. W okresie PRL zaangażował się w działalność opozycyjną. W 1956 roku został przewodniczącym Ogólnopolskiego Komitetu Pomocy Repatriantom. W 1976 roku był jednym z założycieli Komitetu Obrony Robotników. Za swą działalność uhonorowany m.in. Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Krzyżem Walecznych oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta. Zmarł 19 października 1991 roku w Warszawie. Pochowany na cmentarzu Zakładu dla Ociemniałych w Laskach. ADZG, AKAA, sygn. 956, sygn. 957; Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4: (T–Ż) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2019), 123–125; Bogdan Stanaszek, Ryszard Nowakowski,

pierwszy duszpasterz kościoła i parafii pw. św. Ottona, rekomendując zarówno swoją osobę, jak i podejmowane dotąd przez siebie działania duszpasterskie w mieście i okolicy. W piśmie napisał: „Jestem kapłanem diecezji pińskiej. Od dnia 29 maja b.r., zameldowawszy się kolejno u J.E.Ks. Biskupa Spletta w Gdańsku, Księcia Metropolity Sapiehy w Krakowie, Ks. Biskupa Adamskiego w Katowicach, Ks. Biskupa Dymka w Poznaniu i prosząc ich o błogosławieństwo, osiadłem w Słupsku na Pomorzu Zachodnim i dotąd pełnię tu wszystkie obowiązki duszpasterskie i proboszczowskie zrazu tylko dla ludności polskiej, a teraz i dla ludności katolickiej niemieckiej, opierając się jedynie na przywileju udzielonym przez Stolicę Apostolską kapłanom naszych diecezji wschodnich i na jurysdykcji jaką mam od Jego Eksceleńcji Ks. Biskupa Gawliny. Oddaję się z radością pod jurysdykcję i pod rękę pasterską Waszej Eksceleńcji. Czekam na upoważnienia, rozkazy i wskazówki. Jednocześnie donoszę, że na obszarze dawnej parafii słupskiej osiedli: Ks. Jan Mucharski²⁰ z diec. lubelskiej w Ustce (Stolpmunde) i ks. Władysław Sypniewski²¹ z diec. pińskiej,

Piotr Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4: S–Ż, biskupi i uzupełnienia (Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, 2019), 274–277; Eugeniusz Borowski, *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939* (Drohiczyń nad Bugiem: Kuria Diecezjalna, 2000), 97–99; Wojciech Gajewski, *Parafia św. Rodziny w Słupsku w 70. rocznicę powstania 1948–2018* (Słupsk: Rzymskokatolicka Parafia pw. Świętej Rodziny, 2018), 32–35; Zdzisław Machura, *Parafia katolicka św. Ottona w Słupsku w latach 1866–1947* (Słupsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział, Parafia pw. św. Jacka, 2001), 23; Zdzisław Machura, *Cztery słupskie lata. Opowieść o pracy duszpasterskiej ks. Jana Ziei w parafiach na terenie Ziemi Słupskiej w latach 1945–1949* (Słupsk: Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, Muzeum Pomorza Środkowego, 2006); Zdzisław Machura, „Ludność wyznania rzymsko-katolickiego w powiecie słupskim w latach 1866–1945”, w: *Obrazy Ziemi Słupskiej. Społeczeństwo – administracja – kultura. Materiały z VII Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej. Słupsk 5–6 grudnia 2002 r.*, [pod kier. nauk. Andrzeja Czarnika] (Słupsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział, Parafia pw. św. Jacka, 2003), 34–42; Anna Minkowska, *Pamiętnik. Wspomnienia o księdzu Janie Ziei* (Warszawa: Wydawnictwo IPJP2, 2017), 66–80; Józef Maciej Rośliński, *Pragmatyczny wizjoner. Refleksje o ks. Janie Ziei* ([Piła]–Słupsk: Studio Projektu Graficznego Art-Wena Alicja Noska-Figiel, KPP – Klasowa Partia Przyjaciół, [2019]); Bończa-Bystrzycki, *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w granicach diecezji koszalińsko-kołobrzewskiej (X–XX/XXI wiek)*, 520.

- 20 Urodził się 26 czerwca 1910 roku w Skowronkach k. Łomży. Ukończył szkołę podstawową, a następnie gimnazjum w Łomży. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości wstąpił do franciszkańskiego Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów. Przybrał imię Franciszek. Dla odbycia nowicjatu i studiów filozoficzno-teologicznych został wysłany do Francji. Po ich ukończeniu na katolickim uniwersytecie w Paryżu, 22 stycznia 1932 roku przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1933–1934 uczył języka francuskiego w zakonnym kolegium w Łomży. Po uzyskaniu pozwolenia na sprawowanie liturgii w obrządku wschodnim (bizantyjsko-słowiańskim), w 1935 roku podjął posługę duszpasterską w Lubieszewie, gdzie od XVIII wieku istniał klasztor o.o. kapucynów, w 1933 roku rewindykowany po kasacji w czasach carskich. Założono w nim ośrodek neounii (akcja na rzecz jedności Kościoła katolickiego z prawosławiem podjęta na Wołyniu, Polesiu i Podlasiu). W czerwcu 1939 roku powrócił do kraju. Okres okupacji spędził w klasztorze ojców kapucynów w Lublinie i Lubartowie. Działal w konspiracji „Melchior”. Był kapelanem Armii Krajowej. Po wojnie podjął dalsze studia na uniwersytecie warszawskim, które ukończył w 1950 roku. W latach 1945–1967 pracował jako misjonarz ludowy w wielu parafiach. Od 1967 roku przez wiele lat pełnił posługę w kilku parafiach obrządku wschodniego w Anglii, a potem USA i Kanadzie (w tej ostatniej przez 10 lat sprawował duszpasterstwo dla Ukraińców). Po przemianach wrócił do kraju. W 1990 roku po powrocie do kraju, wyjechał z posługą duszpasterską na Ukrainę, gdzie pracował przed II wojną światową. Zmarł nagle 13 marca 2001 roku w Oak Ridge, w pobliżu Nowego Jorku. Jan Ludwik Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 2: Ł–Ż (Wrocław: Wydawnictwo OO. Kapucynów, 1986), 88; „Jan Paweł Mucharski 1910–2001”, dostęp 9.02.2026, <https://www.lubartow.pl/2014/07/27/jan-pawel-mucharski-1910-2001>.

- 21 Urodził się 1 września 1913 roku w Małachowej k. Śremu. Syn Władysława i Marianny z d. Goździak. W 1925 roku rozpoczął naukę w Małym Seminarium Duchownym Misjonarzy Oblatów w Lublińcu. Następnie, w 1931 roku,

oblat NMPN w Dębnie (Dammen) przy kościołach poewangelickich”²². Ten ostatni kapłan we wrześniu został wikariuszem w Słupsku²³.

Praca duszpasterska nie stała w miejscu i wraz z osiedlaniem się ludzi i kapłanów zaczęto przejmować budynki kultu i je remontować²⁴. Tak te działania wspominał ks. Jan Zieja: „Był jeden kościół katolicki – św. Ottona – tam poszedłem – Kościół był zniszczony, poobdzierany, plebania brudna, ale zgłosił się człowiek miejscowy, pan Brzózko. On mi pomagał, informował o wszystkim. Zostałem przy tym kościele. Zgłosiłem się do starostwa, które już działało. Starosta²⁵ przekazał mi oficjalnie kościół św. Ottona i plebanię”²⁶.

Skalę zaangażowania kapłana w odbudowę struktur kościelnych i scalania lokalnych społeczności egemplifikuje osobiste wspomnienie ks. Zieia: „Odprowadzałem pierwszy msze święte w kościołach po ewangelickich i przejmowałem je w Ustce, Gardnie, Smołdzinie, Głowczycach, Potęgowie, Damnicy, Kublicach (Kobylnicy)”²⁷.

Pierwszy okres istnienia słupskiej parafii przebiegał pod znakiem porządkowania spraw związanych z funkcjonowaniem kościoła i rozpoczęciem regularnej katechizacji. W działania te wówczas ks. Zieja zaangażował „znane mu z okresu wojny panie, przeważnie samotne kobiety i wdowy, mieszkanki Warszawy i miejscowości podwarszawskich”, które przekonał do przyjazdu do Słupska²⁸. Po uporządkowaniu świątyni, każdej niedzieli

rozpoczął nowicjat w Markowicach, a potem studia teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Obrze. 27 czerwca 1937 roku przyjął święcenia kapłańskie z rąk bpa Walentego Dymka. Od 1938 roku był duszpasterzem w Waszkiewiczach w archidiecezji wileńskiej. Wybuch II wojny światowej zmusił go do przenosin do Łuniąca w diecezji pińskiej. Po wojnie wyjechał na północ, osiadając na pewien czas w Kodniu nad Bugiem. Stamtąd przybył na Pomorze, później do Gorzowa Wielkopolskiego, będąc jednym z pierwszych oblatów w tym mieście. Kolejnym miejscem pracy była Obra, gdzie odnowił zabytkowy kościół św. Walentego. 1 lipca 1963 roku został proboszczem parafii pw. św. Stanisława Kostki w Lublińcu. Od 1967 roku obowiązki duszpasterskie spełniał kolejno w Iławie, Żabiczkach k. Łodzi i Szklarskiej Porębie, gdzie przez szesnaście lat był kapłanem Sióstr Szkolnych Notre Dame. Zmarł 10 lipca 1989 roku w Poznaniu. Pochowany został w Obrze. Józef Niesłony, *Słownik biograficzny Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej Prowincji Polskiej 1923–2016* (Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2016), 421–422; Józef Pielorz, *Oblaci polscy: Zarys dziejów Prowincji Polskiej Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z okazji 50-lecia istnienia* (Rzym: Dom Generalny, 1970), 98–99, 107.

22 Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej (dalej ADKosz), Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk 6 IX 1945, k. 73, sygn. 247; Józef Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 112 (2019): 402, DOI: 10.31743/abmk.2019.112.20.

23 „Sypniewski Władysław”, dostęp 9.02.2026, https://silesia.edu.pl/index.php/Sypniewski_W%C5%82ady%C5%82aw; „We wrześniu 1945 roku zostaje wikariuszem kooperatorem parafii pw. św. Ottona w Słupsku oraz proboszczem w Dębnie. Na Pomorzu organizuje pracę duszpasterską w parafiach: Dębno, Górzno, Głowczyce, Stojęcin. Decyzją prowincjała zostaje skierowany do Gorzowa Wielkopolskiego. Dociera tutaj 11 listopada 1945 roku”. Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej, „Gorzów: Człowiek, który organizował dobro...”, dostęp 9.02.2026, <https://oblaci.pl/2024/01/31/gorzow-czlowiek-ktory-organizowal-dobro>.

24 Machura, „W Polsce Ludowej 1945–1980”, 297–298.

25 Zapewne chodziło o pełnomocnika rządu na obwód słupski Jana Kraciuka, który sprawował swój urząd od 23 kwietnia. Romanow, „Administracja państwowa i samorządowa powiatu słupskiego w latach 1945–1975”, 140–149; Roślicki, *Pragmatyczny wizjoner. Refleksje o ks. Janie Zieju*, 20.

26 Machura, *Parafia katolicka św. Ottona w Słupsku w latach 1866–1947*, 23.

27 Eugeniusz Grzegorz Wiąrowski, *Z Kobylnicą przez wieki* (Kobylnica: Gmina Kobylnica, 2019), 231.

28 Wanda Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, w: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura (Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015), 6.

i w święta odprawiał trzy msze św., sprawował nabożeństwa, głosił kazania, udzielał sakramentów świętych, z posługą kapłańską udawał się do oddalonych od Słupska nawet o 35 kilometrów kościołów filialnych²⁹. W samym mieście 12 lipca władze przekazały ks. Ziei „2 kościoły po ewangelickie, dawniej katolickie, kościół Najświętszej Marii Panny i św. Jana”³⁰, zaś 21 lipca miało miejsce zebranie powołanego przez proboszcza Komitetu Odbudowy polskich kościołów, w którym udział wzięli: „Burmistrz, dyrekcja kolei, dyrektor banku... Zebranie było na plebani jednego z kościołów, połączone ze zwiedzaniem kościoła św. Jana”³¹.

Zachodzące wówczas zmiany odnotowano również w kronice parafialnej. Pod datą 8 września 1945 roku słupski duszpasterz wyraził swoje zadowolenie ze skutków podejmowanych przez siebie wyzwań duszpasterskich. Z satysfakcją odnotował, że: „nareszcie kościół nasz pełny jest po brzegi, że pomieścić nie może wszystkich. Cieszył się bo szkoła milicyjna bez zaproszenia, bez umawiania się tak samorzutnie przybyła na Mszę Świętą i złączyła się wspólnym, mocnym śpiewem z dziatwą szkolną”³².

Dotychczasowe osiągnięcia oraz posługa duszpasterska ks. Ziei spotkały się z uznaniem Administratora Apostolskiego ks. dra Edmunda Nowickiego. 11 września 1945 roku przybył on do parafii pw. św. Ottona i oficjalnie przekazał duchownemu nominację na słupskiego proboszcza i stosowne pełnomocnictwa do prowadzenia posługi duszpasterskiej³³.

Mając na uwadze bieżące potrzeby duszpasterskie i czuwając nad ich realizacją, słupski proboszcz poprosił kurię gorzowską o udzielenie misji kanonicznej do nauczania religii dla następujących osób: Anny Ignatowicz, Eugenii Złochowskiej, Anny Niewojtowej, Gabrieli Hołyńskiej, Stefanii Zdunek, Heleny Szpilewskiej, Janiny Bernas, Mariana Krawczyka, Olgi Iwanickiej, Adaminy Łabuzińskiej, Teofili Chojeckiej, Bogumiły Ojakowej i Ireny Dylowej³⁴.

Codienne wyzwania duszpasterskie wciąż rozrastającej się wspólnoty wiernych na tyle absorbowały siły i możliwości kapłana, że 20 października 1945 roku zwrócił się do administratora gorzowskiego o przysłanie do pomocy duszpasterskiej w Słupsku wikariusza i prefekta – wskazując wprost na konieczność prowadzenia katechizacji. Swoją prośbę uzasadniał tym, że: „W mieście samym jest pełne jedno gimnazjum i Liceum Państwowe, jedno gimnazjum w stadium organizacji i trzy szkoły powszechne. Południowo zachodnia

„Zespół pomocnic ks. Ziei w słupskiej parafii katolickiej stanowiły: Krystyna Żelechowska, Aniela Urbanowicz, Gabriela Hołyńska, Wanda Zygmuntowicz, Anna Minkowska, Ludwika Ruszczyk, Alina Gronostajska i Alicja Wierwas”.

29 Machura, *Cztery słupskie lata. Opowieść o pracy duszpasterskiej ks. Jana Ziei w parafiach na terenie Ziemi Słupskiej w latach 1945–1949*, 18–22.

30 Gabriela Hołyńska, „Kronika Gabrieli Hołyńskiej”, w: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura (Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015), 12.

31 Hołyńska, „Kronika Gabrieli Hołyńskiej”, 12–13.

32 Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 18.

33 Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 18–19; Machura, *Cztery słupskie lata. Opowieść o pracy duszpasterskiej ks. Jana Ziei w parafiach na terenie Ziemi Słupskiej w latach 1945–1949*, 27–28.

34 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Do Jego Ekscelencji Administratora Apostolskiego w Gorzowie, Słupsk 13 X 1945, k. 91, sygn. 247.

część powiatu odległa od Słupska o trzydzieści parę kilometrów, pozostaje całkowicie bez obsługi duchownej. Błagam o przysłanie mi do pomocy prefekta i wikariusza. (...). Mam w niedzielę trzy Msze Św. i trzy kazania. Mowy nie ma o odbywaniu wizytacji parafii, regularnym odwiedzaniu szpitala, więzienia. A ludzie napływają”³⁵.

Poinformował też administratora o wyjeździe z terenu dawnej parafii słupskiej dwóch kapłanów niemieckich i jednocześnie poprosił o wyrażenie zgody na pełnienie posługi duszpasterskiej na terenie słupskiej parafii przez ks. Bernarda Jaxę³⁶ z diecezji gdańskiej³⁷, który od stycznia 1945 roku mieszkał w Kobylnicy³⁸. Z kapłanem tym ks. Zieja wiązał pewne nadzieje: „obywatel niemiecki, ale z polskiej rodziny (ojciec jego ma już obywatelstwo polskie) może kiedyś zdecyduje się zamieszkać na plebani i pełnić obowiązki wikarego, a w przyszłości kto wie może i do polskości wróci (...) Sam zaproponował, że będzie w soboty przychodził spowiadać Niemców”³⁹. Dzień wcześniej na zaproszenie ks. Ziei do współpracy duszpasterskiej w parafii przybyły 4 siostry Urszulanki Szare⁴⁰, które miały poprowadzić szkołę gospodarczą, stołówkę i zaopiekować się dziećmi⁴¹.

35 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 20. X 1945, k. 83, sygn. 247.; Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 404.

36 Urodził się 9 grudnia 1907 roku w Gdańsku–Siedlcach. Syn Konrada i Marty z d. Laufer. Początkowo kształcił się w szkole wiejskiej w Piekłisku k. Gdańska, a później w szkole powszechnej w Gdańsku–Siedlcach. Następnie podjął naukę w gdańskim gimnazjum, gdzie 4 marca 1931 roku uzyskał świadectwo dojrzałości. Do kapłaństwa przygotowywał się w seminarium duchownym w Braniewie. Święcenia kapłańskie z rąk bpa O’Rourke przyjął 7 kwietnia 1935 roku w Gdańsku–Oliwie. Posługę duszpasterską podjął w Nowej Cerkwi, a następnie został wikariuszem w Gdańsku–Oliwie. W latach 1935–1937 był wikariuszem w Nowym Stawie, a od 1 czerwca 1937 roku wikariuszem parafii pw. św. Józefa w Gdańsku. Z kolei, od 8 listopada 1938 roku pracował w tym samym charakterze w parafii pw. św. Jadwigi w Gdańsku–Nowym Porcie, tam też był prezesem okręgowym młodzieży męskiej. 14 marca 1941 roku został administratorem w Miłoradzu. Stamtąd 24 stycznia 1945 roku był ewakuowany do Kartuz, zatrzymał się na Pomorzu, w Kobylnicy. Przez trzy miesiące przebywał w rosyjskiej niewoli. Do 1947 roku pracował na terenie gorzowskiej administratury apostolskiej. W maju 1947 roku wyjechał do Niemiec Wschodnich. Od 1 sierpnia 1947 roku był proboszczem w Zarrentin/Mecklenburg. 9 lipca 1980 roku, podczas pobytu u rodziny w Polsce, w pobliżu Wałcza uległ wypadkowi samochodowemu, na skutek którego zmarł 6 sierpnia 1980 roku w Kartuzach. Pogrzb odbył się 13 sierpnia 1980 roku w Zarrentin. Wojciech Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945* (Olsztyn: Wydawnictwo Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, 2000), 176.

37 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 21 X 1945, k. 89, sygn. 247. Otto Thamm zamieszkały w Słupsku i Józef Kehrbaum zamieszkały w Bedin. Obaj z diecezji warmińskiej. Ks. Bernard Jaxa mieszkał w Kobylnicy. W diecezji gdańskiej był proboszczem w Milewie, powiat Nitychy. W br. wyrzucony stamtąd przez Niemców. Urodził się 9 grudnia 1907 roku w Gdańsku. Święcenia kapłańskie przyjął 7 kwietnia 1935 roku w Oliwie. Wiązowski, *Z Kobylnicy przez wieki*, 231.

38 Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 85.

39 Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 32.

40 Wiktor Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, w: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura (Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015), 191.

41 Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 22.

Pomimo bardzo ograniczonych możliwości kadrowych kurii gorzowskiej, niedoboru kapłanów, w odpowiedzi na wspomnianą prośbę ks. Zieja został poinformowany, że z początkiem listopada do pełnienia posługi duszpasterskiej w Słupsku przybędzie nowy duszpasterz⁴² – ks. Józef Piekarek⁴³. Wcześniej, 7 września 1945 roku administrator gorzowski wydał zarządzenie „aby wszyscy kapłani przebywający na terenie Administratury dłużej niż 10 dni, zgłaszali się do Kurii i przedstawiali swoje dokumenty kapłańskie. Kapłanów którzy się nie mogli wykazać takimi dokumentami, nie należy dopuszczać do spełniania czynności kapłańskich”⁴⁴. Zapowiedź przybycia do Słupska kolejnego duszpasterza stwarzała nowe możliwości prowadzenia działalności duszpasterskiej, a zarazem otwierała drogę do podjęcia pracy przez kolejnych duszpasterzy. Ks. Zieja zaproponował więc Administratorowi Apostolskiemu, by parafię w Słupsku objęli ojcowie pasjoniści⁴⁵. Podobna propozycja ze strony ks. Zieja zrodziła się w związku z pobytem w Słupsku, u swoich krewnych, dominikanina i po rozmowie z nim, Słupski proboszcz zaproponował administratorowi zaangażowanie w Słupsku OO. Dominikanów⁴⁶.

Konsekwentnie słupski duszpasterz starał się poszukiwać kapłanów do pełnienia posługi duszpasterskiej w parafii przez siebie kierowanej. Mimo niedoborów kadrowych wśród duchowieństwa, zgłaszane na bieżąco do Kurii Gorzowskiej zapotrzebowanie na duszpasterzy było w miarę możliwości regularnie zaspokajane. Z dniem 16 listopada,

42 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Administrator Apostolski, Wielebny Ks. Proboszcz Zieja Słupsk, Gorzów, dnia 1 listopada 1945 r., k. 88, sygn. 247 [przybył do Słupska 1 XII 1945 r.].

43 Urodził się 26 kwietnia 1908 roku w Boguszycach Małych k. Rawy Mazowieckiej. Uczył się w miejscowej szkole elementarnej. Po ukończeniu gimnazjum w Rawie Mazowieckiej, studiował filozofię i teologię w WSD w Janowie Podlaskim. 28 czerwca 1931 roku przyjął święcenia kapłańskie i podjął posługę duszpasterską w parafii Sterdyń, a następnie w Wojcieszkowie, od 1933 roku w Ruskowie, później w Krzesku. W 1935 roku został wikariuszem w Wisznicach, później w Ostrowie Lubelskim, w 1937 roku w Jabłonnem Lackiej, a w następnym roku w Kąkolewnicy. W 1941 roku został wikariuszem w Sworach, natomiast w następnym roku został zwolniony z parafii i zamieszkał w rodzinnej miejscowości. Po wojnie wyjechał na Ziemię Odzyskaną. 27 września 1945 roku został mianowany wikariuszem w Kołobrzegu, z rezydencją i prawami proboszcza w Drzegowie. Nie podjął tej posługi. 1 grudnia 1945 roku został wikariuszem kooperatorem i prefektem przy parafii pw. św. Ottona w Słupsku. 23 lipca 1946 roku został wikariuszem kooperatorem w Podjuchach, z rezydencją w Gryfinie. Po pewnym czasie opuścił parafię i wrócił do rodzinnej diecezji siedleckiej. W latach 1947–1948 (do 15 czerwca) pracował na terenie administracji Śląska Opolskiego, w parafiach Kamiennik i Gaworów. W latach 1948–1949 przebywał w klasztorze Oblatów w Kodniu. W 1949 roku został wikariuszem w Janowie Podlaskim, następnie w Stawiesi, później w Parczewie i od 1951 roku w Kąkolewnicy. W 1953 roku został wikariuszem w Ceranowie, a w następnym roku w Stoczku Łukowskim. W latach 1972–1976 przebywał w Leśnej Podlaskiej. Następnie został administratorem w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej w parafii Karwino. Od 1978 roku został kapłanem siostr sakramentek benedyktynek w Gościńcinie (diec. opolska). Po roku powrócił do diecezji macierzystej i rezydował w parafii Serokomla. Zmarł 9 czerwca 1981 roku w Sworach, i tam został pochowany. ADZG AKAA, sygn. 956, sygn. 957, sygn. 958, sygn. 962; Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3: (M–Ś) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2018), 150–151.

44 Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1, 89.

45 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelecjo!, Słupsk 24. X 1945, k. 87, sygn. 247.

46 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelecjo!, Słupsk 23 XI 1945, k. 97, sygn. 247.

posługę duszpasterską w parafii słupskiej w charakterze wikariusza i prefekta szkół rozpoczął ks. Józef Szmurło⁴⁷, z archidiecezji wileńskiej. Z kolei od następnego dnia obowiązki kapelana sióstr urszulanek i prefekta szkół średnich podjął ks. Władysław Stefanowicz⁴⁸.

Sugestie przekazywane administratorowi apostolskiemu, co do przekazania opieki duszpasterskiej przy słupskich kościołach zakonom i zgromadzeniom zakonnym, miały swoje uzasadnienie w wyzwaniach duszpasterskich, które usiłował realizować słupski duszpasterz. W piśmie do Administratora Apostolskiego w Gorzowie 24 listopada tak je uzasadniał: „Przewiduję, że rozwijający się Dom Matki i Dziecka i organizowanie Uniwersytetu Ludowego⁴⁹ pochłona mnie całkowicie, tak, że będę musiał się

47 Urodził się 15 lipca 1909 roku we wsi Popławy. Syn Antoniego i Zofii z d. Żero. W 1930 roku ukończył Gimnazjum Męskie im. Vetterów Zgromadzenia Kupców w Lublinie i wstąpił na Wydział Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W Lublinie mieszkała wówczas jego rodzina. Po roku studiów wstąpił do Seminarium Duchownego w Wilnie, które ukończył w 1937 roku i 21 czerwca przyjął święcenia kapłańskie. 3 września 1937 roku został wikariuszem w Smorgoniach. 12 sierpnia 1943 roku, został aresztowany i więziony przez Niemców na Łukiszkach w Wilnie. Po wojnie wyjechał do Polski. 17 maja 1945 roku przybył do Bytowa; był wśród pierwszych nauczycieli Państwowego Gimnazjum i Liceum Koedukacyjnego. 12 września 1945 roku został wikariuszem adiutorem w Bytowie dla duszpasterstwa katolików Polaków i szkół miejscowych. 9 listopada tegoż roku został wikariuszem w Słupsku, gdzie uczył religii w gimnazjum i liceum ogólnokształcącym oraz w gimnazjum i liceum handlowym przy parafii pw. NMP Królowej Różańca Świętego. Od 12 sierpnia 1948 roku pełnił posługę duszpasterską jako wikariusz w Lubsku i nauczyciel religii w miejscowych szkołach. 6 grudnia 1955 roku został wikariuszem w parafii pw. św. Jadwigi w Zielonej Górze. 16 sierpnia 1957 roku został administratorem, a następnie proboszczem w Kłodawie. Po reorganizacji Kościoła w Polsce w 1972 roku przynależał do diecezji szczecińsko-kamieńskiej. Jako emeryt mieszkał w parafii Mierzyn k. Szczecina. Zmarł 15 października 1980 roku w Lublinie. ADZG AKA, sygn. 263, sygn. 956, sygn. 958, sygn. 962, sygn. 963; Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 3: (M–Ś), 312–313; Tadeusz Krahel, *Martyrologia duchowieństwa archidiecezji wileńskiej 1939–1945* (Białystok: BUK, 201), 395.

48 Kapłan diecezji pińskiej. Urodził się w 1892 roku. Święcenia kapłańskie przyjął w 1917 roku. W 1923 roku był studentem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W latach 1926–1936 był rektorem kościoła i kapłanem w klasztorze Benedyktynów w Nieświeżu i jednocześnie nauczycielem religii w szkołach średnich tamże. W 1963 roku był wikariuszem w Lubsku. Borowski, *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, 21; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R. P. 1933 i 1934. Stan diecezji na dzień 31 grudnia 1933* (Pińsk: Wydawnictwo Drukarni Diecezjalnej, 1933), 133, 170; Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 56, 68.

49 „Uniwersytet miał przydzielone około 14 hektarów ziemi, jakieś 4 kilometry od Wytowna – blisko morza i Orzechowa. Były to przeważnie łąki, trochę kartofli, niewiele zboża, sporo ziemi na jarzyny i rośliny pastewne. Było to przydzielone przez władze administracyjne na Uniwersytet Ludowy w Orzechowie. Ośrodek przyznany Towarzystwu Piotra Borowego na imię ks. Jana Zieci. Towarzystwo Piotra Borowego było instytucją założoną przez ks. Jana jeszcze przed wojną – gdy ksiądz prowadził swoją pracę na Pińszczyźnie. Była to organizacja, czy raczej związek, który miał na celu repolonizację kresów polskich, walkę z alkoholizmem, pracę oświatowo-kulturalną na wsi, a przy tym opiekę nad rodziną tak na wsi, jak i w mieście. Towarzystwo Piotra Borowego wzięło swą nazwę od chłopca z Orawy tego imienia i nazwiska – postaci bardzo ciekawej i wybitnej. Jest kilka jego prac drukowanych, (...). Był to samouk, poeta, działacz społeczno-polityczny, a przede wszystkim człowiek bardzo religijny, który umarł w opinii świętości. To jego ks. Zieja uważał za patrona swoich społeczno-oświatowych poczynąń. Pieczęć Uniwersytetu nosiła skrót: T.P.B. – Towarzystwo Piotra Borowego”. Anna Minkowska, „Wspomnienia o pracy w Uniwersytecie Ludowym w Orzechowie”, w: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura (Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015), 161; Iwona Błaszczak, „Tradycje polskich uniwersytetów ludowych”, w: *Uniwersytety Ludowe XXI wieku. Tradycja – współczesność – wyzwania przyszłości*, red. Iwona Błaszczak, Tomasz Maliszewski, Ewa Smuk-Stratenwerth (Grzybów: Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne ZIARNO, 2017), 45–58.

rozstać z pełnieniem obowiązków proboszcza Słupska, a zamieszkać przy kościółku poewangelickim w Weitenhagen położonym w odległości trzech km. od Freichow, gdzie ma być założony Uniwersytet Ludowy. W związku z tym bardzo bym prosił Waszą Ekszelencję o wzięcie pod uwagę wysuniętego przeze mnie projektu osadzenia tu w Słupsku przy pracy parafialnej XX Dominikanów lub Pasjonistów lub Oblatów lub Franciszkanów”⁵⁰.

Informację o utworzeniu w Słupsku instytucji opiekuńczej pod nazwą Dom Matki i Dziecka w Słupsku ks. Zieja przesłał Administratorowi Apostolskiemu w Gorzowie 19 października 1945 roku⁵¹. Inicjatywie utworzenia tej instytucji pobłogosławił prymas Polski⁵². Z Zarządu Miasta nominację na kierowniczkę tej instytucji 12 lipca 1945 roku otrzymała Aniela Urbanowicz. Samo otwarcie Domu miało miejsce 1 września, zaś przyjęcie do niego pierwszych 4 kobiet z Krakowa – 4 października. Dom mieścił się na ul. Zamkowej 6, „obejmował 5 lub 6 dużych, dwu i trzypiętrowych budynków mieszkalnych w centrum miasta”⁵³. W powojennej rzeczywistości rodzina była bardzo słabą komórką w społeczeństwie i zmagala się z licznymi problemami, wymagała wsparcia tak materialnego, jak i duchowego. Większość wiernych nowo powstałej wspólnoty stanowili kolejarze oraz pracownicy fabryki mebli⁵⁴. Samo przedsięwzięcie utworzenia tej instytucji cieszyło się ogromnym zainteresowaniem zarówno w Słupsku, jak i w całym kraju. Do słupskiego Domu Matki i Dziecka, jak informował sam zainteresowany, przyjechało wiele „kobiet z Krakowa, Kielc, Katowic, Poznania”⁵⁵. Broniąc zaś statusu tegoż domu w piśmie do Urzędu Pracy w Słupsku, ks. Zieja określił „tożsamość” tej instytucji – jedynej jak dotąd w Polsce⁵⁶. W latach 1946–1948 znalazło tam swój dom ponad 200 kobiet z całej Polski⁵⁷. Jak wspominał ks. Markiewicz: „Był to w tym czasie pierwszy tego rodzaju dom, w którym przysparzano młode brzemienne dziewczęta, które rodziły w nim swoje niesłubne dzieci.

50 ADKosz, Parafia Św. Rodziny w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekszelencjo!, Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie. wpł. 24 list 1945. L.dz. 643/45, k. 93, 95, sygn. 254; Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 54.

51 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja, Ekszelencjo!, Słupsk, dn. 19.X.1945, k. 77, sygn. 247.

52 Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 42.

„Prymas Polski

Poznań dnia 24.10.1945 r.

Wielebny i Kochany Księżu Proboszczu!

Serdecznie błogosławię inicjatywę Domu Matki i Dziecka w Słupsku. Inicjatywa ta zrodzona z najczystszego ducha chrześcijańskiego, zasługuje na wszelkie poparcie i niewątpliwie znajdzie odgłos w sercach polskich.

Załączam parę groszy na piękny, społeczny i narodowy cel.

Oddany w Chrystusie

+ August Kardynał Hlond”.

53 Stefan Kullas, „«Daleka droga» Wspomnienia z lat 1946–1948, Bochum 1983”, w: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura (Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015), 219; Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 26.

54 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 201.

55 ADKosz, Parafia Św. Rodziny w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekszelencjo!, Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie. wpł. 24 list 1945. L.dz. 643/45, k. 93, sygn. 254; Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 405.

56 Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 50–51.

57 Kullas, „«Daleka droga» Wspomnienia z lat 1946–1948, Bochum 1983”, 219.

Po urodzeniu dzieci matki zostawiały je w tym domu i wracały do siebie”⁵⁸. Kierowniczką do stycznia 1949 roku była Aniela Urbanowicz⁵⁹.

Poza tym, słupski duszpasterz uważał za swój sukces, którym się podzielił z administratorem gorzowskim, to że „Towarzystwo im. Piotra Borowego, którego [był] założycielem i prezesem otrzymało 37 hektarów posiadłość nad morzem wraz z zabudowaniami na założenie tam Uniwersytetu Ludowego”⁶⁰. Pierwsze zebranie organizacyjne miało miejsce 8 października⁶¹.

Zaprezentowane wyżej przedsięwzięcia duszpasterskie związane z Domem Matki i Dziecka, Uniwersytetem Ludowym czy też Towarzystwem im. Piotra Borowego nie zyskały jednak aprobaty administratora gorzowskiego. Przychylając się do „prośby” ks. Jana Zieja, Administrator Apostolski 22 grudnia 1945 roku zwolnił go⁶² z urzędu proboszcza w Słupsku, i na jego miejsce mianował ks. Karola Chmielewskiego⁶³, który przybył do Słupska

58 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 191. Dom Matki i Dziecka istniał tylko do 31 grudnia 1945 roku. Powołany przy parafii pw. św. Ottona przez ks. Zieję, po jego zwolnieniu z urzędu proboszcza przez Administratora Apostolskiego w Gorzowie nie mógł być dalej finansowany ze składek wiernych. Dlatego ks. Zieja zgodził się na jego finansowanie przez władze państwowe pod warunkiem pozostawienia go pod tym samym kierownictwem i jego opieką duchową.

59 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 191.

60 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk 23 XI 1945, k. 97, sygn. 247; Zygmunowicz, „Kronika Wandy Zygmunowicz”, 56.

61 Zygmunowicz, „Kronika Wandy Zygmunowicz”, 25.

62 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Administrator Apostolski, Wielebny Ks. Proboszcz Zieja, Słupsk, 22 grudnia 1945 r., 1128/45, k. 113, sygn. 247.

63 Urodził się 4 listopada 1885 roku w Krzemieńcu na Wołyniu. Syn Adama i Felicji z d. Jezban. Gimnazjum ukończył w Ostrogu. We wrześniu 1904 roku podjął studia filozoficzno-teologiczne w Seminarium Duchownym w Żytomierzu, gdzie 31 maja 1909 roku przyjął święcenia kapłańskie. Bezpośrednio po święceniach do 1 września zastępował proboszcza w Swojczowie. Kolejno podjął obowiązki duszpasterskie jako wikariusz w Włodzimierzu Wołyńskim, w następnym miesiącu zastępował duszpasterza usuniętego przez rząd carski w Machnówce k. Berdyczowa. W czerwcu 1910 roku w tym samym charakterze powrócił do Włodzimierza Wołyńskiego. W lutym 1911 roku został proboszczem w 4 tys. parafii w Kuniowie k. Ostroga. Jesienią tegoż roku na skutek choroby został przeniesiony do Żwańca na Podolu. W styczniu 1916 roku, na skutek zesłania ks. Czyrskiego przez rząd carski, został proboszczem w Oryninie k. Kamieńca Podolskiego. Po powrocie ks. Czyrskiego (rewolucja 1917 r.) został przeniesiony do Kupina, gdzie od lipca podjął się budowy świątyni i organizowania szkoły polskiej. W marcu 1919 roku został proboszczem w Kutkowie k. Kamieńca. W sierpniu 1920 roku na skutek działań wojennych zamieszkał w Czortkowie. Od 1921 roku był proboszczem w Puźnikach k. Buczacza, a od 29 września 1934 r. w parafii Kozowa k. Brzeżan. Po przymusowej repatriacji, 9 sierpnia 1945 roku podjął posługę duszpasterską w Choszczynie, z zamieszkaniem w Drawnie. 23 grudnia 1945 roku został wikariuszem z prawami proboszcza parafii pw. św. Ottona w Słupsku. 15 października 1947 roku został wikariuszem parafii pw. św. Ottona z rezydencją przy kościele pw. NMP, zaś 1 lipca 1948 roku został administratorem parafii pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. 22 sierpnia 1973 roku zrezygnował z parafii. Zmarł 8 listopada 1981 roku w Słupsku. „Dane z życiorysu śp. ks. prałata Karola Chmielewskiego podane przez J.E. Bpa Ordynariusza I. Jeża na pogrzebie w Słupsku 10.XI.1981 R.”, *Koszalińsko-Kołobrzeshire Wiadomości Diecezjalne* 7–8 (1982): 226–228; Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 1: (A–G) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2016), 88–89; Mariusz Leszczyński, *Księża diecezjalni ekspatrianci archidiecezji łwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny* (Warszawa: IPN Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2020), 105–106; Józef Wołczański, *Eksterminacja narodu polskiego i Kościoła rzymskokatolickiego przez ukraińskich nacjonalistów w Małopolsce Wschodniej w latach 1939–1945. Materiały źródłowe*, cz. 1 (Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię archidiecezji łwowskiej obrządku łacińskiego, 2005), 113–114;

15 stycznia 1946 roku⁶⁴. Formalnie zaś parafię pw. św. Ottona objął 28 stycznia⁶⁵. Przy przekazywaniu parafii duchowni ustalili, że nowy proboszcz razem z dotychczasowymi księżmi wikariuszami zamieszka na plebanii przy kościele zamkowym, zaś ks. Zieja pozostanie na plebanii przy kościele pw. św. Ottona⁶⁶.

Odtąd nowy proboszcz, a zarazem dziekan słupski ks. Karol Chmielewski, organizował opiekę duszpasterską obejmującą cały Słupsk przy kościele poddominikańskim pw. św. Jana (obecnie pw. św. Jacka). Początkowo wśród jego współpracowników pełniących posługę duszpasterską byli dwaj kapłani, wcześniej współpracujący z ks. Zieją, księża: Józef Szmurło, Józef Piekarek i nowo przybyły 7 lutego – Leon [Chamier] Gliszczyński SAC⁶⁷.

Parafia pw. św. Ottona obejmowała wówczas: Słupsk, Ryczewo, Siemianice, Rogawicę, Jezierzycę, Redzikowo, Kusowo, Krępę, Niewiarowo, Płaszewko, Głobino, Włynkówko, Włynkowo, Wieszno, Stanięcino i Grąsino, zaś posługa duszpasterska skupiała się w kościołach pw.: św. Ottona, św. Jacka i Najświętszego Serca Jezusowego⁶⁸. Nowy proboszcz kontynuując wyzwania duszpasterskie swojego poprzednika, podtrzymał i uznał za istotną propozycję pracy duszpasterskiej dla księży salezjanów w mieście. W uzasadnieniu swojego pisma skierowanego do Administratora Apostolskiego w Gorzowie napisał: „Sprawa sprowadzenia XX. Salezjanów spotkała się tu w Słupsku z uznaniem i Powiatowy Związek Cechów wziął ją w swoje ręce ażeby uzyskać potrzebny budynek

Eugeniusz Grzegorz Wiązowski, „Pierwszy proboszcz parafii pod wezwaniem NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku po II wojnie światowej ksiądz prałat Karol Chmielewski”, w: *Kapłani trudnych czasów. Z dziejów Kościoła Katolickiego na Pomorzu Środkowym*, red. Leszek Laskowski (Koszalin: Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, 2015), 29–31, dostęp 9.02.2026, <http://bibliotekacyfrowa.eu/Content/51103/54075.pdf>.

64 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 188.

65 ADKosz, Parafia Św. Rodziny w Słupsku, Ks. Karol Chmielewski, Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie nad Wartą, Słupsk dnia 30 stycznia 1946 r., s. 99, sygn. 254; ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Protokół przekazania parafii, k. 101, sygn. 247; Zyguntowicz, „Kronika Wandy Zyguntowicz”, 81.

66 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Protokół przekazania parafii, k. 101, sygn. 247.

67 Urodził się 11 kwietnia 1910 roku w Małych Chelmach k. Chojnic. Syn Jana i Łucji z d. Bruska. Uczył się w miejscowej szkole podstawowej. 1 września 1924 roku rozpoczął naukę w 2 klasie pallotyńskiego gimnazjum w Sucharach. Od 16 sierpnia 1931 roku kontynuował naukę w 8 klasie gimnazjum w Kopcu. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości studiował filozofię i teologię w seminarium w Ołtarzewie k. Warszawy. Świecenia kapłańskie przyjął 2 sierpnia 1936 roku w Sucharach z rąk bpa Antoniego Laubitz. Posługę duszpasterską jako katecheta, rekolekcjonista pełnił w Berezie Kartuskiej. Od lipca 1940 roku uzyskał zgodę na posługę duszpasterską w kaplicy w Horodku. 4 maja 1946 roku uzyskał zgodę przełożonego księży pallotynów do posługi duszpasterskiej w gorzowskiej Administracji Apostolskiej. 7 lutego 1946 roku został wikariuszem w Słupsku. 18 czerwca tegoż roku został inkardynowany do gorzowskiej Administracji Apostolskiej. 28 sierpnia 1946 roku został wikariuszem kooperatorem w Słupsku z rezydencją, prawami i obowiązkami proboszcza w Brzostowie Wielkim (Bruskowo Wielkie). 16 stycznia 1958 roku został administratorem w Przechlewie, gdzie zmarł 22 marca 1996 roku ADZG AKA, sygn. 957; Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 1: (A–G), 85; „Chamier-Gliszczyński Leon (1910–1996), ksiądz, w diecezji koszalińsko-kołobrzesckiej od 1946, kanonik”, dostęp 9.02.2026, <https://libermortuorum.pl/zmarli.php?biograf=416>.

68 Machura, *Cztery słupskie lata. Opowieść o pracy duszpasterskiej ks. Jana Ziei w parafiach na terenie Ziemi Słupskiej w latach 1945–1949*, 45.

(dawna szkoła rękodzielnicza) i kredyty rządowe oraz etaty nauczycielskie”⁶⁹. Nie było jednak możliwości urzeczywistnienia tegoż projektu, ze względu na brak zaplecza personalnego⁷⁰.

Obsadę personalną słupskiej parafii co do liczby, nie personaliów, potwierdził w swoich wspomnieniach również ks. Wiktor Markiewicz⁷¹, który tak opisał początki swojej pracy duszpasterskiej w Słupsku: „1 lipca [1946] stanąłem na słupskim bruku. To teraz moje nowe mieszkanie, przy ulicy Dominikańskiej 6 – plebania. Ksiądz dziekan już czekał na mnie. Powitanie było pogodne, życzliwe, ciepłe. Otrzymałem kąpiel na nocleg i zacząłem zapoznawać się z moim warsztatem pracy – kancelarią. Po kolacji, przed rozejściem się na nocny wypoczynek ks. dziekan powiadomił mnie, że od jutra spotykamy się codziennie w kościele św. Jacka o godzinie szóstej rano. Jeden z nas będzie miał Mszę świętą, a drugi obsługę konfesjonału, albo odwrotnie. (...) W mieście jest nas czterech księży. Dwóch prefektów: ks. mgr Józef Szmurło, nauczyciel religii w gimnazjum przy ul. Bieruta i ks. Jerzy Gawrych⁷² uczący w szkole podstawowej przy ul. Deotymy. Poza nimi jest jeszcze ks. dziekan Chmielewski no i ja [Wiktor Markiewicz]. (...) Miasto było już dosyć dobrze zaludnione: 40–50 tys. mieszkańców. Zniszczony był stary rynek. Reszta miasta wyszła z wojny dosyć możliwie. Do odbudowy był wielki zabytkowy kościół Mariacki. Stały mury. Sklepienie było popękane, a w kilku miejscach dziurawe. Wieża kościoła

69 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, L dz 6124/46 Ks. Chmielewskiemu do wiadomości, Wysl: 18 IX 46, k. 255, sygn. 247.

70 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Karol Chmielewski, Ekscelecjo!, Słupsk, dn. 6/III 45, k. 179, sygn. 247.

71 Zobacz przypis 12.

72 Misjonarz Świętej Rodziny – MSF. Urodził się 29 kwietnia 1910 roku w Górkach k. Chojnic. Syn Stanisława i Marty z d. Lewan. Nowicjat rozpoczął 14 sierpnia 1927 roku u Misjonarzy Świętej Rodziny w Górze Klasztornej. W latach 1929–1930 studiował filozofię w WSD w Górze Klasztornej, a później teologię w WSD w Kruszwie. Świecenia kapłańskie przyjął 15 czerwca 1935 roku w Poznaniu. Po święceniach był wykładowcą w NSD w Kazimierzu Biskupim. W 1938 roku był duszpasterzem w parafii Wielki Klincz. W czasie wojny ukrywał się w różnych miejscach na Pomorzu. Po wojnie pracował w Chojnicach. W 1946 roku został prefektem w Wąbrzeźnie. 30 lipca 1946 roku po uzyskaniu zgody opuścił zgromadzenie i został przyjęty do administracji gorzowskiej i został wikariuszem kooperatorem w Słupsku. 28 sierpnia 1946 roku został etatowym prefektem religii w szkołach powszechnych w Słupsku. 30 marca 1948 roku został wikariuszem w parafii pw. Świętej Rodziny w Szczecinie z rezydencją przy miejscowym kościele pw. Królowej Korony Polskiej. 25 września 1948 roku został prefektem religii w Państwowym Gimnazjum i Liceum Handlowym i Krawieckim w Szczecinie Pogodno. Od 2 października 1948 roku był wikariuszem przy kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Szczecinie. 21 sierpnia 1950 roku został zwolniony z zajmowanego stanowiska i z duszpasterstwa w administracji gorzowskiej. W 1950 roku powrócił do klasztoru i został skierowany do Bąblina. Od kwietnia do lipca 1951 roku pomagał w duszpasterstwie parafialnym w Legnickim Połu. Od sierpnia do listopada 1951 roku był duszpasterzem w parafii i wykładowcą w NSD w Wielkim Kłinczu. W 1952 roku przebywał w klasztorze w Kruszwie. 12 listopada 1952 roku został wikariuszem w Łobzie – nominacja nie doszła do skutku. W latach 1952–1953 przebywał w Kazimierzu Biskupim. Od 6 stycznia 1953 roku do 15 września 1953 roku przebywał w Domu Księża Emerytów Diecezji Chełmińskiej w Zamartem. 30 sierpnia 1954 roku wydano go ze Zgromadzenia Misjonarzy Świętej Rodziny. 4 listopada 1963 roku przeniesiono do stanu świeckiego. Zmarł 3 stycznia 1982 roku w Kamieniu Krajeńskim. ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jerzy Gawrych, Prześwietna Kuria Administracji Apostolskiej, dn. 26 X 1946, k. 263, sygn. 247, Sprawa jurysdykcyjnej; Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 1: (A–G), 179–180.

strzaskana, kościół bez drzwi i okien, wewnątrz wypalony, zniszczona posadzka. Byłem przysłany do pomocy ks. dziek. Chmielewskiemu”⁷³.

Z pisma zaś z dnia 8 lipca 1946 roku, skierowanego przez dziekana Chmielewskiego do Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie wynika, że posługę duszpasterską w Słupsku pełnili wówczas kapłani: „– Ks. Karol Chmielewski – ur. 4 XI 1885, święcenia kapłańskie 12 VI 1909, nominacja do Słupska 22 grudnia 1945 r. /placówkę objął 28 I 1946 r./; – Ks. Józef Piekarek – ur. 26 IV 1908, święcenia kapłańskie 28 VI 1931, nominacja z 20 listopada 1945 r. /w Słupsku 1 XII 1945 r./; – Ks. Józef Szmurło – ur. 15 II 1909, święcenia kapłańskie 1937, przybył do Słupska 15 listopada 1945 r.; – Ks. Leon [Chamier] Gliszczyński – ur. 11 IV 1910, święcenia kapłańskie 2 VIII 1936, do Słupska przyjechał 28 I 1946 r.; – Ks. Michał Kądziołka – ur. 19 IV 1904, święcenia kapłańskie 8 VII 1928, nominacja do Słupska 27 V 1946 r. /placówkę objął 8 VI 1946 r./⁷⁴; – Wiktor Markiewicz [O. Agnelli OFMConv] – ur. 5 IX 1908, święcenia kapłańskie 23 VI 1935, nominacja z dnia 1 lipca 1946 r. /przybył do Słupska 3 lipca 1946 r./”⁷⁵.

Natomiast zdymisjonowany ks. Zieja przeżywał rozgoryczenie zaistniałą sytuacją. 2 stycznia 1946 roku odwołany proboszcz, w odpowiedzi na pismo administratora napisał wprost: „Znalazłem się zagnął poza nawiasem kościelnego życia diecezji. Nie mam nawet kanonicznego tytułu do pobytu w diecezji...”⁷⁶. Decyzja była tym bardziej niezrozumiała dla niego, że w piśmie z 17 grudnia 1945 roku skierowanym do Administratora Apostolskiego,

73 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 188–190; Bogumiła Rzeczkowska, „Dzieje odbudowy kościoła Mariackiego w Słupsku spisane przez budowniczego. Część 1”, 3 kwietnia 2021 r., dostęp 9.02.2026, <https://gp24.pl/dzieje-odbudowy-kościoła-mariackiego-w-słupsku-spisane-przez-budowniczego-czesc-i/ar/c1-15525805>. „Prace nad odbudową tej świątyni rozpoczęto 7 IX 1947 – ukończono 23 XII 1947 roku”.

74 Kądziołka Władysław – o. Michał OFM. Urodził się 19 kwietnia 1904 roku w miejscowości Gorliczyzna k. Przeworska. Syn Franciszka i Teresy z d. Kut. Filozofię i teologię studiował we Lwowie i Wenecji. Święcenia kapłańskie przyjął 8 lipca 1928 roku w Wenecji. W czasie okupacji został aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie pracy w Luckenwalde. Po wyzwoleniu pełnił funkcję kapelana Polaków w obozach przejściowych. Po wojnie przyjechał na Ziemię Odzyskaną. 27 maja 1945 roku został wikariuszem parafii pw. św. Ottona w Słupsku. Potem podjął posługę duszpasterską w Boczowie. Od 15 października 1945 roku został przeniesiony do Kłodawy. 27 maja 1946 roku ponownie został wikariuszem w Słupsku, a od 30 lipca 1946 roku w tym samym charakterze pracował w Sławnie, z rezydencją w Seceminie. Od 15 sierpnia 1947 roku posługiwał duszpastersko w Henrykowie, dek. Wleń. Od 13 października 1947 roku został wikariuszem substytutem w Kwietniowie, dek. Bolków. 19 listopada 1947 roku został kapłanem diecezjalnym. W 1948 roku powierzono mu duszpasterstwo w Siekierzynie, pow. Lubuń. Od 8 września 1950 roku został administratorem w Wierzbinie, dek. Olawa. 20 sierpnia 1951 roku przeniesiony został do Głogowa. W 1957 roku powierzono mu parafię w Kwielicach. Od 16 lipca 1957 roku został administratorem w Szalejowie Górnym, a od 18 lipca 1958 roku administrował w Miłakowie. 31 sierpnia 1959 roku został wikariuszem kooperatorem w Miliczu, a od 9 września 1960 roku został wikariuszem w Prochowicach, następnie pozostał tam rezydentem. W 1971 roku zamieszkał w Długoleśce. Zmarł 15 stycznia 1980 roku w szpitalu w Legnicy. Pochowany został 17 stycznia 1980 roku w Prochowicach. Robert Romuald Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 2: (H–Ł) (Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2017), 107.

75 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Karol Chmielewski, Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk dnia 8 lipca 1946 r., k. 219, sygn. 247; Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 411–412.

76 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 2.1.1946, k. 128, sygn. 247.

jednoznacznie wskazał: „Prosiłem (...) o pozostawienie mnie przy kościele pw. św. Piotra stojącym pośrodku między kościołem pw. św. Ottona i Yorkstr, ze względu na zasadniczą zmianę jaka zaszła w planowaniu Uniwersytetu Ludowego: nie Orzechowo, ale Słupsk. O tej zmianie donosiłem Waszej Ekscelencji w tymże piśmie z dn. 17.12.45 r. (punkt 5)”⁷⁷.

Niemniej, odwołanie z urzędu słupskiego proboszcza ks. Zieja przyjął z pełną odpowiedzialnością kapłańską i duszpasterską za powierzona sobie wspólnotę wiernych. Bieżące wyzwania duszpasterskie realizował zgodnie z wymogami Ewangelii, o czym informował Administratora Apostolskiego. Jak zawsze relacjonując codzienne dokonania duszpasterskie, wskazywał na różne możliwości ich rozwiązania⁷⁸. Przybliżając wizję realizowanej przez siebie posługi kapłańskiej, usiłował wyjaśnić administratorowi gorzowskiemu motywy swoich działań. W ten sposób pisał o sobie: „Nie jestem społecznikiem, choć wierzę, że Ewangelia stosowana w życiu, jest największą siłą odnawiającą życie społeczne. Jestem duszpasterzem, zamiłowanym katechistą. Konfesjonał, ołtarz, ambona, klasa lub sala konferencyjna – to mój żywioł. Uniwersytet Ludowy, a nawet Dom Matki i Dziecka uważam za specjalny posterunek duszpasterski, na którym pragnąłbym dostawać się do tego środowiska, do którego my księża rzadko umieliśmy trafić: młodzież radykalna i te matki pokrzywdzone. Zdaje mi się, że oba dzieła mogą się należycie rozwijać w oparciu o pulsującą pełnym życiem parafię. Takbym bardzo pragnął, żebym znalazł w Waszej Ekscelencji zrozumienie mych intencji i wysiłków. Myślę też o domu rekolekcyjnym prowadzonym na tle rozbudzonego życia parafialnego. Sądziłem, że to wszystko da się urzeczywistnić w tej wschodniej części parafii słupskiej. Jeżeli to będzie niemożliwe – poproszę kiedyś Ekscelencję o wiejską parafijkę w Wytownie (Weitenhagen) do którego należy nasze Orzechowo Morskie. Ale to dopiero kiedyś, gdy warunki bezpieczeństwa pozwolą na przeniesienie tam Uniwersytetu Ludowego. Orzechowo jest idealnym miejscem na dom rekolekcyjny”⁷⁹.

W zaistniałej sytuacji, mając przy tym świadomość zobowiązań przed wiernymi, pozbawiony formalnie miejsca do ich realizacji, ks. Zieja poprosił swojego następcę o możliwość korzystania z budynków parafialnych do końca czerwca. Zgodnie z podjętymi zobowiązaniami duchownemu zależało na przeprowadzeniu kursów Uniwersytetu Ludowego dla młodzieży wiejskiej⁸⁰. Dyrektorką Uniwersytetu była Krystyna Żelechowska. Decyzją władz państwowych uniwersytet przestał funkcjonować w 1948 roku⁸¹.

77 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 2.1.1945, k. 130, sygn. 247; Zygmuntowicz, „Kronika Wandy Zygmuntowicz”, 70–71.

78 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 2.1.1945, k. 129, sygn. 247; ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 5.1.1946, k. 139, sygn. 247; Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 406.

79 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 5.1.1946, k. 139, sygn. 247.

80 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Protokół przekazania parafii, k. 101, sygn. 247.

81 Kullas, „«Daleka droga» Wspomnienia z lat 1946–1948, Bochum 1983”, 220. Codziennie zajęcia odbywały się po 8 godzin lekcyjnych, z każdym wykładowcą po dwie godziny. Trwały od grudnia do końca kwietnia, przez pięć zimowych miesięcy. Dr Minkowska nauczała historii powszechnej i podstaw wiedzy o społeczeństwie,

Pomimo nieprzychylniej decyzji administratora co do formy prowadzonej działalności duszpasterskiej, słupski duszpasterz dalej był gotów kontynuować dotychczasowe zobowiązania. Tym samym, poprosił ks. Nowickiego o skierowanie do Wytowna, gdzie zajęłby się Uniwersytetem Ludowym w Orzechowie i posługą duszpasterską w kościele pw. św. Ottona, w Objeździe i Rowach⁸². Przy tym, powyższa prośba znalazła pełną aprobatę nowego proboszcza⁸³. Ks. Zieja 29 marca 1946 roku otrzymał nowy dekret nominacyjny: „Niniejszym mianuję Wiel. Księdza Wikariuszem Kooperatorem parafii Słupsk z rezydencją w Wytrawnie [Wytownie] z prawami obowiązkami proboszcza oraz tytułem proboszcza”⁸⁴. W tym charakterze, jako proboszcz w Wytownie, pełnił obowiązki duszpasterskie od 2 kwietnia 1946 roku do końca sierpnia 1947 roku, o czym pisał: „Uprzejmie komunikuje, że od dn. 2 kwietnia b.r. po porozumieniu się z dziekanem Chmielewskim objąłem placówki duszpasterskie w Wytownie (Weitenhagen), Objeździe (Wobesde), i Machominie (Gr. Machmin) oraz, jeżeli warunki komunikacyjne to zalecą w Rowie (Rowe). Przez kwiecień rezyduję w Orzechowie (Freichow) o 3 km od Wytowna. Od 1 maja osiadam w Wytownie”⁸⁵.

Praca duszpasterska w Słupsku była poważnym wyzwaniem dla każdego kapłana. Obowiązki duszpasterskie nakładały się na siebie, o czym wspominał ks. Markiewicz: „W pierwszy dzień świąt Bożego Narodzenia chrzty, w drugi śluby. Chrzętów było, o ile pamiętam, pięćdziesiąt. Podzieliłem je na dwie grupy po 25, przeznaczając na każdą grupę po dwie godziny. Ślubów było w tym czasie ponad czterdzieści, bodaj 42. Między 14 a 18 pobłogosławiłem 38 par. Cztery ostatnie ksiądz dziekan. (...) Chodzimy trochę po Kolendzie. Wszędzie chcą księdza. Zatrzymują nas do późnej godziny. Odbija się to na pracy dniu następnym”⁸⁶.

W tym czasie dziekan podjął starania o sprowadzenie do Słupska Sióstr Franciszkanek Klarysek od Wierzyńskiej Adoracji. Jesienią 1946 roku miała miejsce wizja lokalna kilku sióstr z Kęt, która zdecydowała o ich osiedleniu się w Słupsku. Ksiądz dziekan powierzył im kościół pw. św. Ottona i całą posesję przy ul. H. Pobożnego. 10 stycznia 1947 roku po przybyciu kilku sióstr matka założyła klasztor Sióstr Franciszkanek od Wierzyńskiej

Stefanowski wykładał historię polityczną, Krystyna Żelechowska tematy społeczno-gospodarcze, Paweł Kolański prowadził zajęcia z fizyki i matematyki, jego żona Aleksandra z geografii oraz wiedzy o systemach gospodarczych i organizacji pracy, a ks. Zieja z filozofii i teologii. W maju rozpoczynały się zajęcia dla kobiet.

82 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Jego Eksceleńcja Ks. Dr Edmund Nowicki Administrator Apostolski, Gorzów, za pośrednictwem Ks. Proboszcza K. Chmielewskiego, Słupsk, dn. 6.III.1946, k. 189, sygn. 247; Gajewski, *Parafia św. Rodziny w Słupsku w 70. rocznicę powstania 1948–2018*, 34; Zygmuniewicz, „Kronika Wandy Zygmuniewicz”, 88.

83 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Karol Chmielewski, Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk dnia 9 marca 1946 r., k. 187, sygn. 247.

84 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Eksceleńcio!, Słupsk, dn. 19.III.1946, k. 185, sygn. 247; Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 410.

85 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja, Uprzejmie komunikuje..., Słupsk, 15.IV.1946, k. 181, sygn. 247; Zygmuniewicz, „Kronika Wandy Zygmuniewicz”, 103.

86 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 193.

adoracji Najświętszego Sakramentu⁸⁷. Po wystawieniu Najświętszego Sakramentu do czci publicznej przez księdza administratora apostolskiego nastąpiło rozwiązanie parafii pw. św. Ottona.

Zapotrzebowanie na duchownych w Polsce po zakończeniu II wojny światowej przekraczało możliwości Kościoła w kraju. Aby zaradzić tym potrzebom, Administrator Apostolski zwrócił się do duchowieństwa z apelem o powołanie instytucji kształcących przyszłych kapłanów. 4 czerwca 1946 roku na podstawie jego dekretów utworzono Niższe Seminarium Duchowne w Gorzowie, nieco później, we wrześniu Konwikt Biskupi dla młodzieży gimnazjalnej we Wschowie, zaś 1 września 1947 roku w Słupsku powołano do istnienia Niższe Seminarium Duchowne, w którym naukę podjęło 55 chłopców⁸⁸, o czym powiadomiono wiernych administracji w lipcu tegoż roku.

Równie ważnym wyzwaniem dla księdza dziekana było wówczas powołanie Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Kościoła Mariackiego, jako że pierwszy powołany przez ks. Ziębę nie spełnił oczekiwań. Do udziału w nim dziekan zaprosił dwadzieścia kilka liczących się w parafii osób⁸⁹. Prace przy odbudowie świątyni trwały od lipca do grudnia 1947 roku, przy wydatnej pomocy nie tylko wiernych słupskiej parafii, ale i władz państwowych. Poświęcenie świątyni miało miejsce w pasterkę Bożego Narodzenia⁹⁰. Odpowiedzialność organizacyjną za odbudowę i prowadzone prace remontowe świątyni Mariackiej spoczęła na ks. Markiewiczu, który wspominając ten czas, przyznał: „Nigdy nie szedłem spać przed godz. 24. Noce często były przerywane telefonami wzywającymi do szpitala. Upadałem z nadmiaru pracy. Na Boże Narodzenie w roku 1947 ochrzciłem 50 dzieci w dwóch grupach. Nazajutrz pobłogosławiłem 32 pary małżeńskie od godz. 14 do 18. Byłem niemal pijany od zmęczenia i zataczałem się. Do godz. 18 byłem na czczo. Proboszcz pilnował konfesjonału. Po zakończeniu odbudowy kościoła Mariackiego powierzono mi pracę nad młodzieżą. Miałem do nauczania około 2000 młodzieży. Było sześć szkół, tygodniowo 38 do 40 godzin nauki religii w szkołach państwowych”⁹¹.

87 *Wszystko dla Jezusa Hostii. 75 lat Sióstr Klarysek od Wieczystej Adoracji w Słupsku*, red. Maria Teresa Pechman (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2021); Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 192.

88 Michał Chorzępa, „Rozwój organizacji kościelnej na ziemi lubuskiej i Pomorza Zachodnim w latach 1945–1965”, *Nasza Przyszłość* 22 (1965): 127–128; Tadeusz Ceynowa, „Przygotowanie do likwidacji Niższego Seminarium Duchownego w Słupsku”, w: *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1989*, red. Tadeusz Ceynowa, Paweł Knap (Szczecin: IPN, 2010), 147–148; Konrad Konkol, „Organy bezpieczeństwa wobec niższego seminarium duchownego w Słupsku”, *Słupskie Studia Historyczne* 20 (2014): 209–238.

89 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 192.

90 Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 192; Zdzisław Machura, „Zabytkowe kościoły Słupska”, w: *III Ogólnopolska Konferencja Naukowa Rzeczpospolita Domów – „Dom Boży”, Słupsk 26–27 kwietnia 2010 roku* (Słupsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział, Parafia pw. św. Jacka, 2003), 1–13, dostęp 9.02.2026, https://nitecki.wietrzykowski.net/Machura.Zdzislaw_Zabytkowe.koscio%B3y.Slupska.pdf.

91 „Wspomnienia ks. Wiktora Markiewicza”, 246.

Mając na uwadze duchownych zaangażowanych w posługę kapłańską na terenie Słupska i okolicy, dziekan dekanatu słupskiego ks. Chmielewski, 21 stycznia 1947 roku przedłożył Administracji Apostolskiej wykaz projektowanych nowych parafii na terenie dekanatu słupskiego: „W powiecie słupskim: Sieraków /Zierchow/, Kwakowo /Quackenburg/, Leśna /Dübsow/, Nosin W., /Gr. Nosin/, Budowo /Budow/, Zagórze /Zageritz/, Szurów /Schurow/, Stojencin /Stojentin/, Czeczotów /Zezenow/, Smoldzino /Schmoldzin/, Zerkowo /Wendisch Silkow/, Wrzeszcz /Freis/, Objazd /Wobesde/, Charnowo /Arnashagen/, Duninowo /Dünnow/, Słupsk N. Marii Panny, Słupsk św. Tadeusza, Słupsk św. Piotra, Słupsk ewent. św. Jana, Kublice /Kublitz/, Rowy /Röwe/, Machomino Duże /Gr. Machnin/, Gąbino /Gambin/”.

Przy tej okazji zwrócił on też uwagę kurii gorzowskiej na pilną potrzebę skierowania kapłanów do parafii w: Sierakowie, Kublicach i Zagórze⁹². W lutym 1947 roku dziekan otrzymał do realizacji bieżących wyzwań duszpasterskich drugiego wikariusza – ks. Rufina Weisa⁹³.

Z kolei, 30 kwietnia 1947 roku kolejny raz ks. Zieja zaproponował administratorowi Kościoła gorzowskiego możliwość wykorzystania w Słupsku swojego doświadczenia kapłańskiego, wypracowanego potencjału duszpasterskiego. W Wytownie, gdzie dotąd pełnił posługę duszpasterską, przy czterech kościołach było mniej niż 800 wiernych. Mając to na uwadze, poprosił więc o powierzenie mu samodzielnej placówki duszpasterskiej przy kościele pw. św. Piotra w Słupsku, przydzielenie do pomocy przynajmniej jednego wikariusza i jednego prefekta dla realizowania posługi duszpasterskiej obejmującej część Słupska położoną na wschodnim brzegu rzeki Słupi i wsie położone na północ od szosy Słupsk–Lębork. Przy tym zobowiązał się do szczególnej troski o placówkę „Caritas”, prowadzone przez siostry urszulanki i franciszkanki, i Dom Matki i Dziecka oraz o duszpasterstwo młodzieży i inteligencji Słupskiej⁹⁴.

Przedłożone przez dziekana propozycje zmian zostały uwzględnione przez Kurie Administracji Apostolskiej w Gorzowie. 30 września 1947 roku Kuria poinformowała ks. Chmielewskiego o reorganizacji struktur duszpasterstwa w Słupsku⁹⁵. Dzień wcześniej, 29 września ks. Zieja wyraził zgodę na objęcie jednej z trzech parafii tworzonej przy

92 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Karol Chmielewski, Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk dnia 21 stycznia 1946 r., k. 264, sygn. 247.

93 Misjonarz św. Wincentego a Paulo, CM. Urodził się 19 marca 1890 roku. Świecenia kapłańskie przyjął 24 czerwca 1916 roku. 5 sierpnia 1919 roku podjął posługę duszpasterską w Pabianicach. Od 10 lutego 1947 roku był wikariuszem w parafii pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Uczył religii w miejscowej szkole zawodowej. Od 31 lipca 1951 roku został proboszczem w Polanowie, pow. Sławno. Obsługiwał także Grabno, Krag i Żydowo. Od 3 listopada 1956 roku był proboszczem w Zagórzycach. Zmarł 1 marca 1975 roku. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4: (T–Z), 57; *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651–2001)*, t. 1: *Dzieje*, red. Stanisław Respond (Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy „Nasza Przyszłość”, 2001), 312; Markowski, „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”, 192; Rzeczkowska, „Dzieje odbudowy kościoła Mariackiego w Słupsku spisane przez budowniczego. Część 1”.

94 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 30.IV.1947, k. 307–308, sygn. 247; Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 410–411.

95 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Do Przew. Ks. Opiek. Chmielewski, Słupsk, 7592/47, k. 73, sygn. 247.

kościółce Pani Morza za Miastem⁹⁶. 15 października 1947 roku z dotychczasowej parafii pw. św. Ottona utworzono trzy odrębne, nowe wspólnoty parafialne⁹⁷.

Administrator Apostolski w Gorzowie powierzył ks. Ziei parafię pw. Świętej Rodziny przy ul. Grottgera 9⁹⁸. Poświęcenie świątyni pw. św. Judy Tadeusza, która była centrum życia religijnego parafii pw. Świętej Rodziny miało miejsce 5 listopada 1947 roku, o czym ks. Chmielewski informował kurie: „5 listopada L.dz. 8477/47 donoszę, że poświęciłem kościół przy ul. Grottgera pw. św. Judy Tadeusza Apostoła chcąc w ten sposób wywiązać się z wotum, jakie uczyniłem podczas walk frontowych na terenie ówczesnej mojej parafii, które tam trwały przez 5 miesięcy, mianowicie gdy kościół i parafianie moi wyjdą cało z tego piekła jakie wówczas przeżywaliśmy to wybudujemy kościół ku czci św. Tadeusza. Niestety musieliśmy opuścić nasze siedziby i nasze wotum nie zostało spełnione. Dlatego poświęciłem kościół przy ul. Grottgera pod wezwaniem św. Tadeusza”⁹⁹. Pomieszczeniem kościelnym dla tej wspólnoty parafialnej była dotychczasowa kantyna wojskowa. Od I wojny światowej w pobliżu funkcjonowało tam lotnisko wojskowe, a przy nim kasyno oficerów lotnictwa, które przebudowano na kaplicę ewangelicką „Pani Morza za Miastem”. Zgodnie z dekretem, w obrębie parafii pw. Świętej Rodziny i św. Judy Tadeusza Apostoła znalazła się zachodnia część Słupska. Granice jej stanowił: od wschodu tor kolejowy Gdańsk–Szczecinek, na północy aż do zbiegu tegoż toru z torem kolejowym Słupsk–Ustka, środkiem tegoż toru kolejowego aż do północnych granic miasta; na zachód granicami Słupska, na południe środkiem toru kolejowego Gdańsk–Szczecinek aż do południowych granic miasta¹⁰⁰. Plebania ks. Ziei stała się wyjątkowym domem. „W największej sali utworzono bibliotekę – pierwszą w powojennym Słupsku – składającą się początkowo z ponad 3 tys. tomów. W mniejszych pokojach powstały dwie czytelnie, osobno dla chłopców i dziewcząt. (...) od połowy grudnia działalność ks. Ziei i Pani Urbanowicz natrafiała na coraz większe trudności. (...) ks. Zieja wiedział już że będzie musiał się przenieść”¹⁰¹. Słupsk więc definitywnie opuścił 24 czerwca 1949 roku.

Dotychczasowy proboszcz i dziekan ks. Karol Chmielewski został, jak czytamy w dekrete nominacyjnym, wikariuszem parafii pw. św. Ottona z rezydencją przy kościele NMP: „Przewielebny ksiądz dziekan duszpasterzować będzie z prawami i obowiązkami proboszcza, centralną dzielnicą miasta Słupsk, położoną pomiędzy rzeką Słupią i torem

96 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Jan Zieja, Jego Ekscelencja Ks. dr Edmund Nowicki Administrator Apostolski w Gorzowie, Słupsk, dn. 29.IX.1947, k. 311, sygn. 247.

97 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Sprawozdanie duszpasterskie za lata 1945, 1946, 1947, Dekanat Słupsk, k. 415–426, sygn. 248.

98 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Dekret erekcji Parafii Najśw. Marii Panny Królowej Różańca Św. w Słupsku, k. 5–7, sygn. 247; Machura, *Parafia katolicka św. Ottona w Słupsku w latach 1866–1947*, 26; Gajewski, *Parafia św. Rodziny w Słupsku w 70. rocznicę powstania 1948–2018*, 22.

99 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku, Ks. Karol Chmielewski, Najprzewielebniejsza Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 11 listopada 1947 r., k. 13, sygn. 248; *Parafia św. Rodziny w Słupsku w 70. rocznicę powstania 1948–2018*, 22.

100 Eugeniusz Grzegorz Wiązowski, „Salezjanie jako duszpasterze wspólnoty parafialnej pod wezwaniem Świętej Rodziny i Św. Judy Tadeusza w Słupsku w latach 1949–2012”, *Seminare. Poszukiwania naukowe* 33 (2013): 360, DOI: 10.21852/sem.2013.33.25.

101 Kullas, „«Daleka droga» Wspomnienia z lat 1946–1948, Bochum 1983”, 226.

kolejowym Gdańsk–Szczecin”. 1 lipca 1948 roku został administratorem parafii pw. NMP Królowej Różańca św. w Słupsku¹⁰².

Parafię pw. św. Ottona z kościołem parafialnym pw. św. Apostołów Piotra i Pawła¹⁰³, później pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, 15 października 1947 roku powierzono ks. dr. prałatowi Henrykowi Hilchenowi¹⁰⁴, który informując Kurię gorzowską o jej objęciu tegoż dnia, poinformował o przejętym wyposażeniu kościoła, liczbie wiernych stanowiących wspólnotę parafialną (6–7 tys. parafian), przede wszystkim zaś zwrócił uwagę na konieczność dostosowania budynku kościoła protestanckiego do potrzeb kultu katolickiego, tzn. dokonania wymaganej w nim przebudowy. Jednocześnie poprosił kurię o przydzielenie pomocy „z darów amerykańskich dla kościoła N. Serca Jezusa”¹⁰⁵. Posługę duszpasterską w Słupsku ks. Hilchen zakończył w styczniu 1953 roku¹⁰⁶.

102 Leszczyński, *Księga diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, 105–106.

103 ADKosz, Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku, Ks. H. Hilchen, Do Przświetnej Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 20 XII 1947, k. 209, sygn. 250; ADKosz, Ks. Wincenty Lesiak, Historia pierwszego X-ciolecia Parafii św. Ottona przy Kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku, Słupsk, dnia 20 listopada 1956 r., k. 213–221, sygn. 250.

104 Urodził się 30 lipca 1881 roku w Warszawie. Syn Teodora i Józefy z d. Wężyk-Rudzka. Ukończył Gimnazjum klasyczne w Kielcach i Liceum Handlowe w Warszawie. W 1901 roku podjął studia na Wydziale Chemii Politechniki Warszawskiej, a ukończył je na Politechnice Lwowskiej. W 1905 roku wyjechał do Fryburga w Szwajcarii, gdzie ukończył Wydział Prawny ze stopniem doktora nauk politycznych i ekonomicznych. Równocześnie studiował filozofię tomistyczną i teologię. W 1910 roku nie został przyjęty do Seminarium Duchownego we Włocławku na skutek sprzeciwu rządu carskiego. W tym samym roku został przyjęty do seminarium w Warszawie. 21 grudnia 1912 roku przyjął święcenia kapłańskie. Przez 11 miesięcy był wikariuszem w Dobrem, przez osiem miesięcy w Łowiczu, od października 1913 roku do lipca 1914 roku w Łodzi. Po wybuchu wojny wyjechał z kraju na 3 miesiące i po powrocie, do lipca 1915 roku podjął posługę duszpasterską w parafii Jadów. Następnie był wikariuszem i prefektem nauki religii w warszawskiej parafii pw. Wszystkich Świętych. Jednocześnie był sekretarzem generalnym i redaktorem „Pracownika Polskiego”. W 1919 roku pełnił obowiązki radnego miasta stołecznego Warszawy. W latach 1919–1920 był kapelanem Szkoły Podchorążych Artylerii Poznań–Sołacz oraz redaktorem „Pracownika Polskiego”. W 1920 roku wyjechał do Włoch, gdzie rozpoczął nowicjat u dominikanów. W latach 1920–1921 uzupełniał studia teologiczne w rzymskim Collegium Angelicum. W 1922 roku został prefektem nauki religii w szkołach warszawskich. W 1929 roku został proboszczem w Lesznie k. Błonia, a w 1931 roku został proboszczem parafii MB Częstochowskiej w Warszawie. W czasie okupacji przebywał na Pawiaku jako zakładnik. 22 lipca 1945 r. został proboszczem i dziekanem w Międzyrzeczu. 15 października 1947 roku został administratorem parafii pw. św. Ottona w Słupsku. 22 sierpnia 1952 roku został zwolniony z tego stanowiska i miał objąć parafię w Tarcynie k. Grójca. Zmarł 20 sierpnia 1956 roku w Warszawie. Pochowany został na cmentarzu Powązkowskim. Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 2: (H–Ł), 25–27; Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 401–402; Józef Szymański, „Sprawozdanie ks. dr. Henryka Hilchena z pracy wśród robotników polskich we Francji w czasie tygodni letnich 1924 roku”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 118 (2022): 457–480, DOI: 10.31743/abmk.12295; Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1, 89.

105 ADKosz, Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Ks. H. Hilchen, Do Przświetnej Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 20 XII 1947, k. 209, sygn. 250.

106 ADKosz, Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Ordynariusz, Przewielebny Ks. Proboszcz Szambelan Dr Hilchen Słupsk, Gorzów Wlkp., dnia 22 sierpnia 1952 r., k. 201, sygn. 250; ADKosz, Protokół zdawczo-odbiorczy spisany w biurze parafii św. Ottona w Słupsku, Słupsk 28 I 1953, k. 213, sygn. 250; ADKosz, X. Wincenty Lesiak, Do Ordynariatu w Gorzowie Wlkp., Słupsk, 28 stycznia 1953 r., k. 275, sygn. 250;

16 lutego 1948 roku w piśmie skierowanym do Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie ks. Karol Chmielewski potwierdził konieczność powołania wspomnianych 2 nowych parafii w Słupsku: pw. Świętej Rodziny i pw. św. Judy Tadeusza oraz pw. NMP Królowej Różańca Świętego¹⁰⁷. Konsekwencją zachodzących zmian w słupskiej parafii było powierzenie nowemu duszpasterzowi¹⁰⁸ – ks. Bernardowi Wituckiemu¹⁰⁹, w marcu 1948 roku posługi duszpasterskiej przy kościele pw. św. Ottona. W odpowiedzi na pismo administratora wspomniany duchowny napisał: „Proszę również Waszą Ekszelencję o poczynienie zmian, które pozwolą mi możliwie jak najszybciej przejęcie rektoratu kościoła pw. św. Ottona z kapelaną u SS. Franciszkanek – po mym poprzedniku”¹¹⁰. Ks. Bernard Witucki w latach 1948–1951 pełnił posługę duszpasterską w Słupsku jako: rektor kościoła pw. św. Ottona, kapelan sióstr Klarysek od Wieczystej Adoracji, prefekt szkół podstawowych, ojciec duchowny i spowiednik alumnów niższego seminarium¹¹¹.

Oficjalnie więc, 1 czerwca 1948 roku na podstawie dekretu Administratora Apostolskiego w Gorzowie, nastąpiło sformalizowanie decyzji o erygowaniu parafii pw. Najświętszej Marii Panny Królowej Różańca Świętego, której administratorem został ks. Karol Chmielewski¹¹².

Zdzisław Machura, *Był tu wśród nas na Słupskiej Ziemi. Opowieść o ks. Janie Ziei* (Słupsk: Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, Muzeum Pomorza Środkowego, 2007), 114.

107 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski, Najprzewielebniejsza Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 16 lutego 1948 r., k. 73, sygn. 248.

108 ADKosz, Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. X. B. Witucki, Ekszelencjo!, Słupsk 24 III 1948, k. 17–18, sygn. 250. W przygotowanej odp. informacja: załączyć nominację i jurysdykcję na 1 rok; Śmierchalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, 96–97.

109 Urodził się 16 lipca 1918 roku w Jarosławie k. Żnina. Syn Walentego i Agnieszki z d. Frankowska. Uczył się w szkole powszechnej w Mamilczu k. Szubina. W 1936 r. ukończył gimnazjum w Bydgoszczy i wyjechał do Francji, gdzie wstąpił do Instytutu Misyjnego w Paryżu (Zgromadzenie Assumpejonistów). Po wybuchu II wojny światowej przerwał studia teologiczne i został żołnierzem Brygady Strzelców Podhalańskich. Brał udział w bitwie o Narwik. Po kapitulacji Francji ukrywał się w różnych klasztorach. Dwukrotnie aresztowany i osadzony w obozie Surer. Zwolniony dzięki protekcji miejscowego biskupa, podjął studia filozoficzno-teologiczne w Saint-Flour. Po wylądowaniu aliantów stanął na czele oddziału partyzanckiego, organizując akcje sabotażowe. 29 lipca 1945 roku z rąk bpa Henryka Marii Józefa Pinson w Saint-Flour przyjął święcenia kapłańskie i podjął posługę duszpasterską w Champagne, potem w Madic. Pełnił obowiązki kapłana Armii Polskiej we Francji. 30 marca 1948 roku został prefektem nauki religii w Słupsku i kapłanem sióstr Franciszkanek Najświętszego Sakramentu. Po otrzymaniu rocznego urlopu 15 marca 1951 roku pomagał w duszpasterstwie w Kruszwicy. Krótko obsługiwał parafię Wójcin. 3 lipca 1952 r. został rektorem kaplicy publicznej pw. NSPJ w Gorzowie, i już 10 lipca tegoż roku został administratorem w Dąbrówce Wlkp. 12 grudnia 1969 roku został wikariuszem zarządcą, a 18 lutego 1970 roku proboszczem w Krajence. 28 czerwca 1974 roku został proboszczem parafii pw. św. Mikołaja w Wałczu. 29 lipca 1979 roku został proboszczem w Miastku. 31 lipca 1985 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł tamże 23 lipca 1993 roku. ADZG AKA, sygn. 763, sygn. 957, sygn. 958; Kufel, *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*, t. 4: (T–Ż), 72–73; Piotr Zieliński, *Ksiądz General. Opowieść o ks. Bernardzie Wituckim (1918–1993)* (Miastko–Słupsk: nakładem Autora, 2010).

110 ADKosz, Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Ks. Bernard Witucki, Proszę o łaskawe..., Słupsk 24 III 1948, k. 19, sygn. 250.

111 ADKosz, Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Wikariusz Generalny, Do Inspektoratu Szkolnego w Słupsku, 20 V 1948, k. 37, sygn. 250.

112 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Administrator Apostolski Kamieński, Lubuski i Prałatury Pilskiej 4465/48, Dekret erekcji Parafii Najświętszej Marii Panny Królowej Różańca Świętego, Gorzów Wlkp., dnia 1 czerwca 1948 r., k. 95–96, sygn. 248; Gajewski, *Parafia św. Rodziny w Słupsku w 70. rocznicę powstania 1948–2018*, 34.

Nieco później, 3 września słupski dziekan zaproponował Kurii Administracji w Gorzowie podział dekanatu słupskiego na dekanaty: słupski i sławieński, wskazując jednocześnie, iż granicami tych dekanatów powinny być granice powiatu Słupsk i Sławno¹¹³. Zaproponowana zmiana struktur dekanalnych nastąpiła 1 grudnia 1948 roku, tym samym dekanat słupski objął parafie znajdujące się w Słupsku i powiecie słupskim¹¹⁴.

Bibliografia

- Anczarski, Józef. *Księża lwowscy w diecezji gorzowskiej*, 126–135, maszynopis. [Gorzów]: b.w., 1988. Dostęp 9.02.2026. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmetal.element.ojs-issn-2391-6109-year-2018-issue-5-article-4f3750bf-573e-3221-87cd-e5f061d563db/c/25-002b14cd-98fd-4433-a736-1be89b34c7e5.pdf>.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Ks. Wincenty Lesiak. Historia pierwszego X-ciolecia Parafii św. Ottona przy Kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku, Słupsk, dnia 20 listopada 1956 r., k. 213–221, sygn. 250.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski. Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk dnia 21 stycznia 1946 r., k. 264, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Ks. H. Hilchen. Do Prześwietnej Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 20 XII 1947, k. 209, sygn. 250.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Ordynariusz. Przewielebny Ks. Proboszcz Szambelan Dr Hilchen Słupsk, Gorzów Wlkp., dnia 22 sierpnia 1952 r., k. 201, sygn. 250.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. X. B. Witucki. Ekscelecjo!, Słupsk 24 III 1948, k. 17–18, sygn. 250.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Ks. Bernard Witucki. Proszę o łaskawe..., Słupsk 24 III 1948, k. 19, sygn. 250.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Słupsku. Wikariusz Generalny. Do Inspektoratu Szkolnego w Słupsku, 20 V 1948, k. 37, sygn. 250.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelecjo!, Słupsk 6 IX 1945, k. 73, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Do Jego Ekscelecji Administratora Apostolskiego w Gorzowie, Słupsk 13 X 1945, k. 91, sygn. 247.

113 ADKosz, Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski, Dziekan Dekanatu Słupsk, Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 3 września 1948 r., k. 119, sygn. 248; Chorzępa, „Rozwój organizacji kościelnej na ziemi lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1965”, 121.

114 Szymański, „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”, 415.

- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 20. X 1945, k. 83, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 21 X 1945, k. 89, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Administrator Apostolski. Wielebny Ks. Proboszcz Zieja Słupsk, Gorzów, dnia 1 listopada 1945 r., k. 88, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk 24 X 1945, k. 87, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk 23 XI 1945, k. 97, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 19.X.1945, k. 77, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk 23 XI 1945, k. 97, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Administrator Apostolski. Wielebny Ks. Proboszcz Zieja, Słupsk, 22 grudnia 1945 r., 1128/45, k. 113, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Protokół przekazania parafii, k. 101, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. L dz 6124/46 Ks. Chmielewskiemu do wiadomości, Wysł: 18 IX 46, k. 255, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 6/III 45, k. 179, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jerzy Gawrych. Prześwietna Kuria Administracji Apostolskiej, dn. 26 X 1946, k. 263, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski. Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk dnia 8 lipca 1946 r., k. 219, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 2.1.1946, k. 128, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 2.1.1945, k. 130, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 2.1.1945, k. 129, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelencjo!, Słupsk, dn. 5.1.1946, k. 139, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Protokół przekazania parafii, k. 101, sygn. 247.

- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Jego Ekscelecja Ks. Dr Edmund Nowicki Administrator Apostolski. Gorzów, za pośrednictwem Ks. Proboszcza K. Chmielewskiego, Słupsk, dn. 6 III 1946, k. 189, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski. Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk dnia 9 marca 1946 r., k. 187, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelecjo!, Słupsk, dn. 19.III.1946, k. 185, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Uprzejmie komunikuje..., Słupsk, 15.IV.1946, k. 181, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelecjo!, Słupsk, dn. 30.IV.1947, k. 307–308, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Do Przew. Ks. Opiek. Chmielewski, Słupsk, 7592/47, k. 73, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Jego Ekscelecja Ks. dr Edmund Nowicki Administrator Apostolski w Gorzowie, Słupsk, dn. 29.IX.1947, k. 311, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Sprawozdanie duszpasterskie za lata 1945, 1946, 1947, Dekanat Słupsk, k. 415–426, sygn. 248.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Dekret erekcji Parafii Najśw. Marii Panny Królowej Różańca Św. w Słupsku, k. 5–7, sygn. 247.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski. Najprzewielebniejsza Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 11 listopada 1947 r., k. 13, sygn. 248.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski. Najprzewielebniejsza Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 16 lutego 1948 r., k. 73, sygn. 248.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Administrator Apostolski Kamieński, Lubuski i Prałatury Pilskiej 4465/48. Dekret erekcji Parafii Najświętszej Marii Panny Królowej Różańca Świętego, Gorzów Wlkp., dnia 1 czerwca 1948 r., k. 95–96, sygn. 248.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia pw. NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski, Dziekan Dekanatu Słupsk. Najprzewielebniejsza Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie, Słupsk 3 września 1948 r., k. 119, sygn. 248.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia Św. Rodziny w Słupsku. Ks. Jan Zieja. Ekscelecjo!, Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie. wpł. 24 list 1945. L.dz. 643/45, k. 93, 95, sygn. 254.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia Św. Rodziny w Słupsku, Ks. Jan Zieja. Ekscelecjo!, Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie. wpł. 24 list 1945. L.dz. 643/45, k. 93, sygn. 254.

- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Parafia Św. Rodziny w Słupsku. Ks. Karol Chmielewski. Najprzewielebniejsza Kurja Administracji Apostolskiej w Gorzowie nad Wartą, Słupsk dnia 30 stycznia 1946 r., s. 99, sygn. 254.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Protokół zdawczo-odbiorczy spisany w biurze parafii św. Ottona w Słupsku, Słupsk 28 I 1953, k. 213, sygn. 250.
- Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. X. Wincenty Lesiak. Do Ordynariatu w Gorzowie Wlkp., Słupsk, 28 stycznia 1953 r., k. 275, sygn. 250.
- Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972. Wikariusze parafialni. Nominacje i zwolnienia z lat 1955–1957, sygn. 263.
- Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972. Dąbrówka Wlkp. [Korespondencja w sprawach parafialnych] z lat 1946–1972, sygn. 763.
- Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972. Jurysdykcje i nominacje [Nominacje na administratorów parafii, wikariuszy, słuchania spowiedzi, błogosławieństwa przy sakramencie małżeństwa] z lat 1945–1946, sygn. 956.
- Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972. Jurysdykcje i nominacje [Nominacje na administratorów parafii, wikariuszy, słuchania spowiedzi, błogosławieństwa przy sakramencie małżeństwa] z lat 1947–1948, sygn. 957.
- Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972. Jurysdykcje i nominacje [Nominacje na administratorów parafii, wikariuszy, słuchania spowiedzi, błogosławieństwa przy sakramencie małżeństwa] z lat 1949–1952, sygn. 958.
- Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972. Jurysdykcje i misja kanoniczna. Proboszczowie i administratorzy parafii z lat 1953–1957, sygn. 962.
- Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Zespół Akta Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945–1972. Jurysdykcje i misja kanoniczna dla wikariuszy z lat 1953–1957, sygn. 963.
- Banaszak, Marian. *Historia Kościoła Katolickiego*. T. 4. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1992.
- Błaszczak, Iwona. „Tradycje polskich uniwersytetów ludowych”. W: *Uniwersytety Ludowe XXI wieku. Tradycja – współczesność – wyzwania przyszłości*, red. Iwona Błaszczak, Tomasz Maliszewski, Ewa Smuk-Stratenwerth, 45–58. Grzybów: Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne ZIARNO, 2017.
- Bończa-Bystrzycki, Lech. *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w granicach diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (X–XX/XXI wiek)*. Koszalin: nakładem Autora, 2012.
- Borowski, Eugeniusz. *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*. Drohiczyn nad Bugiem: Kuria Diecezjalna, 2000.

- Ceynowa, Tadeusz. „Przygotowanie do likwidacji Niższego Seminarium Duchownego w Słupsku”. W: *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1989*, red. Tadeusz Ceynowa, Paweł Knap. Szczecin: IPN, 2010.
- „Chamier-Gliszczyński Leon (1910–1996), ksiądz, w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej od 1946, kanonik”. Dostęp 9.02.2026. <https://libermortuorum.pl/zmarli.php?biograf=416>.
- Chorzępa, Michał. „Rozwój organizacji kościelnej na ziemi lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1965”. *Nasza Przeszłość* 22 (1965): 113–149.
- „Dane z życiorysu śp. ks. prałata Karola Chmielewskiego podane przez J.E. Bpa Ordynariusza I. Jeża na pogrzebie w Słupsku 10.XI.1981 R.”. *Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne* 7–8 (1982): 226–228.
- Dzieje Słupska*, red. Józef Lindmajer, Teresa Machura, Józef Spors, Bogdan Wachowiak. Słupsk: Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Pobrzeże, 1986.
- Gadacz, Jan Ludwik. *Słownik polskich kapucynów*. T. 2: Ł–Z. Wrocław: Wydawnictwo OO. Kapucynów, 1986.
- Gajewski, Wojciech. *Parafia św. Rodziny w Słupsku w 70. rocznicę powstania 1948–2018*. Słupsk: Rzymskokatolicka Parafia pw. Świętej Rodziny, 2018.
- Gogola, Zdzisław. *Dzieje franciszkańskiej Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię 1918–1939*. Kraków: UNUM, 2011.
- Hotyńska, Gabriela. „Kronika Gabrieli Hotyńskiej”. W: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura, 11–13. Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015.
- „Jan Paweł Mucharski 1910–2001”. Dostęp 9.02.2026. <https://www.lubartow.pl/2014/07/27/jan-pawel-mucharski-1910-2001>.
- Kachnicz, Zenon. „Komuniści wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w pierwszych latach po II wojnie światowej”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 8 (2003): 179–184.
- Konkol, Konrad. „Organy bezpieczeństwa wobec niższego seminarium duchownego w Słupsku”. *Słupskie Studia Historyczne* 20 (2014): 209–238.
- Krahel, Tadeusz. *Martyrologia duchowieństwa archidiecezji wileńskiej 1939–1945*. Białystok: BUK, 2017.
- Kufel, Robert Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 1: (A–G). Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2016.
- Kufel, Robert Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 2: (H–Ł). Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2017.
- Kufel, Robert Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 3: (M–Ś). Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2018.
- Kufel, Robert Romuald. *Słownik biograficzny księży pracujących w Kościele gorzowskim 1945–1956*. T. 4: (T–Ż). Zielona Góra: Agencja Wydawnicza „PDN”, 2019.
- Kullas, Stefan. „«Daleka droga» Wspomnienia z lat 1946–1948, Bochum 1983”. W: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura, 217–227. Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015.

- Leszczyński, Mariusz. *Księża diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*. Warszawa: IPN Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2020.
- Machura, Teresa. „W Polsce Ludowej 1945–1980”. W: *Dzieje Słupska*, red. Józef Lindmajer, Teresa Machura, Józef Spors, Bogdan Wachowiak, 279–406. Słupsk: Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Pobrzeże, 1986.
- Machura, Zdzisław. *Był tu wśród nas na Słupskiej Ziemi. Opowieść o ks. Janie Ziei*. Słupsk: Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, Muzeum Pomorza Środkowego, 2007.
- Machura, Zdzisław. *Cztery słupskie lata. Opowieść o pracy duszpasterskiej ks. Jana Ziei w parafiach na terenie Ziemi Słupskiej w latach 1945–1949*. Słupsk: Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, Muzeum Pomorza Środkowego, 2006.
- Machura, Zdzisław. „Ludność wyznania rzymsko-katolickiego w powiecie słupskim w latach 1866–1945”. W: *Obrazy Ziemi Słupskiej. Społeczeństwo – administracja – kultura. Materiały z VII Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej. Słupsk 5–6 grudnia 2002 r.*, [pod kier. nauk. Andrzeja Czarnika], 34–42. Słupsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział, Parafia pw. św. Jacka, 2003.
- Machura, Zdzisław. „Zabytkowe kościoły Słupska”. W: *III Ogólnopolska Konferencja Naukowa Rzeczpospolita Domów – „Dom Boży”, Słupsk 26–27 kwietnia 2010 roku*, 1–13. Słupsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział, Parafia pw. św. Jacka, 2003. Dostęp 9.02.2026. https://nitecki.wietrzykowski.net/Machura.Zdzislaw_Zbytkowe.koscio%B3y.Słupska.pdf.
- Machura, Zdzisław. *Parafia katolicka św. Ottona w Słupsku w latach 1866–1947*. Słupsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział, Parafia pw. św. Jacka, 2001.
- Markowski, Wiktor. „Wspomnienia o początkach pracy duszpasterskiej w Słupsku”. W: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura, 187–207. Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015.
- Minkowska, Anna. *Pamiętnik. Wspomnienia o księdzu Janie Ziei*. Warszawa: Wydawnictwo IPJP2, 2017.
- Minkowska, Anna. „Wspomnienia o pracy w Uniwersytecie Ludowym w Orzechowie”. W: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura, 113–186. Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015.
- Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej. „Gorzów: Człowiek, który organizował dobro...”. Dostęp 9.02.2026. <https://oblaci.pl/2024/01/31/gorzow-czlowiek-ktory-organizowal-dobro>.
- Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651–2001). T. 1: *Dzieje*, red. Stanisław Respond. Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy „Nasza Przyszłość”, 2001.
- Napierała, Edward. „Geneza Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wielkopolskim”. *Studia Paradyskie* 1 (1985): 183–212.
- Niesłony, Józef. *Słownik biograficzny Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej Prowincji Polskiej 1923–2016*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2016.
- Pielorz, Józef. *Oblaci polscy: Zarys dziejów Prowincji Polskiej Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z okazji 50-lecia istnienia*. Rzym: Dom Generalny, 1970.

- Romanow, Zenon. „Administracja państwowa i samorządowa powiatu słupskiego w latach 1945–1975”. W: *Obrazy Ziemi Słupskiej. Społeczeństwo – administracja – kultura. Materiały z VII Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej. Słupsk 5–6 grudnia 2002 r.*, [pod kier. nauk. Andrzeja Czarnika], 140–151. Słupsk: Starostwo Powiatowe, 2003.
- Roślicki, Józef Maciej. *Pragmatyczny wizjoner. Refleksje o ks. Janie Ziei*. [Piła]–Słupsk: Studio Projektu Graficznego Art-Wena Alicja Noska-Figiel, KPP – Klasowa Partia Przyjaciół, [2019].
- Rzeczowska, Bogumiła. „Dzieje odbudowy kościoła Mariackiego w Słupsku spisane przez budowniczego. Część 1”, 3 kwietnia 2021 r. Dostęp 9.02.2026. <https://gp24.pl/dzieje-odbudowy-kościoła-mariackiego-w-słupsku-spisane-przez-budowniczego-czesc-i/ar/cl-15525805>.
- Rydz, Eugeniusz. „Rzymskokatolickie kościoły parafialne w przestrzeni sakralnej Słupska”. *Peregrinus Cracoviensis* 25, 1 (2014): 5–27.
- Schematyzm diecezji gorzowskiej*. Gorzów Wielkopolski: Kuria Biskupia, 1969.
- Socha, Paweł. *Sylwetki administratorów apostolskich i biskupów diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*. „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 5 (1998): 333–365.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji pińskiej w R. P. 1933 i 1934. Stan diecezji na dzień 31 grudnia 1933*. Pińsk: Wydawnictwo Drukarni Diecezjalnej, 1933.
- Stanaszek, Bogdan, Ryszard Nowakowski, Piotr Tylec. *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w. T. 4: S–Ż, biskupi i uzupełnienia*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, 2019.
- Stopniak, Franciszek. „Kościoł na Ziemiach Polskich w latach 1848–1978”. W: Roger Aubert [i in.]. *Historia Kościoła*. T. 5: 1948 do czasów współczesnych, 573–608. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1985.
- Szymański, Józef. „Sprawozdanie ks. dr. Henryka Hilchena z pracy wśród robotników polskich we Francji w czasie tygodni letnich 1924 roku”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 118 (2022): 457–480. DOI: 10.31743/abmk.12295.
- Szymański, Józef. „Tworzenie struktur parafialnych i życia religijnego w Słupsku w latach 1945–1948”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 112 (2019): 397–417. DOI: 10.31743/abmk.2019.112.20.
- „Sypniewski Władysław”. Dostęp 9.02.2026. https://silesia.edu.pl/index.php/Sypniewski_W%C5%82adys%C5%82aw.
- Śmierzchalski-Wachocz, Dariusz. *Duchowieństwo rzymsko-katolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*. T. 1. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2014.
- Wejman, Grzegorz. *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007.
- Wejman, Grzegorz. „Organizowanie struktur kościelnych na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1972”. W: *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. Tadeusz Ceynowa, Paweł Knap, 23–50. Szczecin: IPN Szczecin, 2011.

- Wiązowski, Eugeniusz Grzegorz. „Ks. Franciszek Krajewski – pierwszy proboszcz salezjanin w parafii pw. Świętej Rodziny i św. Judy Tadeusza w Słupsku, a zarazem pierwszy salezjanin na Ziemi Słupskiej”. W: *Kapłani trudnych czasów. Z dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Środkowym*, red. Leszek Laskowski, 67–78. Koszalin: Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, 2015.
- Wiązowski, Eugeniusz Grzegorz. „Pierwszy proboszcz parafii pod wezwaniem NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku po II wojnie światowej ksiądz prałat Karol Chmielewski”. W: *Kapłani trudnych czasów. Z dziejów Kościoła Katolickiego na Pomorzu Środkowym*, red. Leszek Laskowski, 29–31. Koszalin: Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, 2015. Dostęp 9.02.2026. <http://bibliotekacyfrowa.eu/Content/51103/54075.pdf>.
- Wiązowski, Eugeniusz Grzegorz. „Salezjanie jako duszpasterze wspólnoty parafialnej pod wezwaniem Świętej Rodziny i Św. Judy Tadeusza w Słupsku w latach 1949–2012”. *Seminare. Poszukiwania naukowe* 33 (2013): 353–367. DOI: 10.21852/sem.2013.33.25.
- Wiązowski, Eugeniusz Grzegorz. *Z Kobylnicą przez wieki*. Kobylnica: Gmina Kobylnica, 2019.
- Wołczański, Józef. *Eksterminacja narodu polskiego i Kościoła rzymskokatolickiego przez ukraińskich nacjonalistów w Małopolsce Wschodniej w latach 1939–1945. Materiały źródłowe*. Cz. 1. Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego, 2005.
- „Wspomnienia ks. Wiktora Markiewicza”. *Adhibenda Rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze* 5 (2018): 237–248.
- Wszystko dla Jezusa Hostii. 75 lat Sióstr Klarysek od Wieczystej Adoracji w Słupsku*, red. Maria Teresa Pechman. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 2021.
- Zawadzki, Wojciech. *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*. Olsztyn: Wydawnictwo Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, 2000.
- Zieliński, Piotr. *Ksiądz General. Opowieść o ks. Bernardzie Wituckim (1918–1993)*. Miastko–Słupsk: nakładem Autora, 2010.
- Zygmuntowicz, Wanda. „Kronika Wandy Zygmuntowicz”. W: *Słupsk powojenne wspomnienia*, oprac. Zdzisław Machura, 15–111. Słupsk: Parafia pw. św. Jacka, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2015.

Cytowanie chicagowskie:

Jaszewska, Ewa. „Przyszli aby scalać” – duszpasterze Słupska w latach 1945–1948”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 33 (2026): 203–233. DOI: 10.18276/skk.2026.33-11.

Cytowanie oksfordzkie:

Jaszewska E. „Przyszli aby scalać” – duszpasterze Słupska w latach 1945–1948. „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 33 (2026), s. 203–233. DOI: 10.18276/skk.2026.33-11.